

İslâm'da Mûsikînin Hükümü Konusunda İleri Sürülen Âyet ve Hadislerin Tahlili

Bayram Akdoğan*

Özet

Günümüzde Müzik hâlâ İslâm toplumlarında açıklığa kavuşturulmamış konulardan biridir. İslâm'da Müzik konusunda birçok kitap yazılmasına rağmen, halen tartışma sürmektedir. Müzik konusunda her kesin kendi düşüncesine göre referansı bulunmaktadır. Bu yüzden tarihî materyallerin incelenmesi ve bu alanda doğru anlayışı sağlayabilmek lüzumu hâsıl olmuştur. Biz bu çalışmamızda, okuyucunun bizzat kendisinin bir anlayışa varabilmesi için, bütün dokümanları özetle sunmaya çalıştık. Bu konuda okuyucuyu düşünmeye sevk edecek materyalleri ortaya koyuyoruz. İnsanların, başkaların verdiği fetvâlarla tatmin olmalarını beklemek zordur. Biz direkt ve dolaylı olarak Kur'ân Âyetlerinden ve Hz. Peygamber'in hadislerinden bütün kaynakları getirdik. Konu ile ilgili âlimlerin görüşleri yanında, kişisel kanaatlerimizi de açıkladık. Bu çalışma İslâm ve Müzik arasındaki münasebetlerin aydınlığa kavuşturulması arzusuyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Hakkında İslâm'ın Hükümü, İslâm'da Mûsikî Sanatı, Hz. Muhammed ve Müzik, Müzik ve Kur'ân, Harâm ve Mübâh Müzik.

Judgement on Music In Islam: An Analysis of the Related Verses and Hadiths

Abstract

Nowadays music is one of the actual topics which has not been clearly declared yet in Islamic communities. Although numerous books have been written about music in Islam, a controversy still prevails. Every one has his own ideas on it. Therefore it is a necessity that historical texts be analysed and put forward in order to obtain true understanding in this regard. In our study we tried to bring together all documents to help reader to conclude his own understanding. We are putting the materials which to deal with music and we allow to reader thinking in this subject. It is hard to expect people to satisfy with the decrees others make for himself. Directly or indirectly we brought together all sources from Qur'anic verses and hadiths of the Prophet. Concerning the sources we declared our personel criticism besides other evaluations. This study is the product of the desire of clarifying the relation between Islam and music.

Key Words: Islamic ruling on music, The art of Music in Islam, The Prophet Muhammad and music, Music and the Qur'an, Music banned and permitted.

---

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Ankara TR; Bayram.Akdogan@divinity.ankara.edu.tr

Giriş

İslâm'da mûsikînin hükmü konusunda ileri sürülen delillerin iyi anlaşılabilmesi için, meseleye fiziksel ve estetik olarak kısa bir giriş yapalım.

Mûsikîyi oluşturan iki ana unsurdan birisi ses (vokal) diğeri de söz (güfte)'dür. Bu iki özellik insanın en önemli vasıflarından olup, duygusunu ifade etmek için çok kıymetlidir. "İnsanlar ilk defa bu unsurlardan hangisiyle hislerini dile getirmişlerdir" sorusuna bazıları: "Tegannî ve terennüm (nağme ve müzikli söyleme), konuşmadan öncedir. İnsanlar konuşmaya güçleri yetmediği zamanda hislerini kuşlar gibi terennüm ile ifade etmişlerdir" demektedir. İnsani duyguların en tabiisi olan hislerin ifade edilmesinde bu derece önemli rol oynayan mûsikînin insanlık tarihi kadar eski bir mazisi vardır. İnsanın tabiatında güzel duygulara, hissiyât-ı aliye adı verilen estetik ve din gibi hususlara meyiletme vardır. Her insan yaratılış gereği bu duygulara sahiptir. Güzelliğe ve güzel olan şeylere içten ilgi duyması, icat ettiği şeylerde daima en üstününü ve en mükemmeli bulmaya çalışması, bunların hepsi, ondaki bu duyguların eseridir.

İnsandaki bu duygular ne kadar tabii ise, onun hayatına yön veren ve en güzel hayatı temin eden İslâm dini de, onun fıtratına en uygun dindir. Bu din, insanın makul olan her türlü duygu ve isteklerini yerine getirebilecek, dünyevi güzelliklerden azami derecede istifade edebilmesini sağlayacak yegâne dindir. İslâm dininin fitrî olması da onun yaratılışına, ruhi ve bedeni özelliklerine uygun olması demek olup, ondaki maddî ve mânevî kabiliyetlerin hiç birisini reddetmez demektir. İnsanda bulunan istidat ve kabiliyetlerin geliştirilmesini ve olgunlaştırılmasını isteyen İslâm dini, bu özelliklerin yerli yerinde kullanılmasını tavsiye eder. İnsanın güzel sanatlara karşı olan ilgisine, İslâm dini daima helâl ve tatmin edici yolları göstermiş ama hiçbir zaman bu konularda onun karşısına bir engel olarak çıkmamıştır. İşte, insanın yaratılışına ve onun karakterine uyması bakımından İslâm dini ne kadar fitrî bir özelliğe sahiptir, mûsikî de insan için o kadar tabii bir olaydır.

Mûsikînin temelini oluşturan ses ve ölçü (usûl = ritim), Allah tarafından yaratılmış ve insanın ruhuna yerleştirilmiştir. İnsanın en önemli organı olan kalbinin atışını sanki bir kudûmün kuvvetli (düm) ve hafif (tek) vuruşu gibi tanzim etmiştir. İnsanın yaratılışında ritmik bir özellik vardır. Ondaki bu duygunun yok edilmesi veya tamamen koparılması mümkün değildir. Bundan dolayı mûsikî ile İslâm dini arasında bir münasebetin olması ve bunların birbirine zıt iki unsur olarak değerlendirilmemesi pek tabii bir hadisedir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında mûsikî nazariyatının ve bestelenmiş şiirlerin bulunmadığı söylenmektedir. Rivâyetlere göre Arap şüri en erken Hz. Ömer zamanında bestelenmiştir. Bu işin daha sonraları yapıldığı ihtimali de vardır. İlk defa nağme ile okuyanın Ubeydullah b. Ebî Bekra olduğu söylenmektedir.¹

1) Mûsikînin İslâm'daki Yeri

Mûsikî sanatı, İslâm toplumunda çeşitli ilim adamları tarafından ele alınmış, her

¹ Ebu'l-Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mukarrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut M. 1968/H. 1388, c. XV, s. 136.

meslek erbabı kendine göre bu konuda değerlendirmelerini yapmıştır. Bu sebeple mûsikî konusu âyet ve hadisler açısından ele alınabileceği gibi; konu, muhaddisler, müfessirler, fakihler ve diğer alimlerin değerlendirmeleri açısından da ele alınabilir.

Yüzyıllar boyunca İslâm alimleri, hukukçular ve hatta farklı alanlarda eser veren müellifler dahi mûsikînin fayda ve zararları üzerinde tartışarak belirli mûsikî türleri lehinde veya aleyhinde yorumlarda bulunmuşlardır. Şüphesiz bunlarda tartışma konusu olan Hendese-i Savt'ın bütün kategorileri değildir. Ancak mûsikînin hükmü konusundaki bu eserlerde göze çarpan olumsuzluklar, mûsikînin İslâm toplumu, fertleri ve ibadetlerin yerine getirilmesi üzerinde yapabileceği olumsuz etkilerden ve bundan duyulan endişelerden kaynaklanmaktadır¹. Biz konunun teferruatına dalmadan bu konunun ana kaynaklardaki durumuna geçerse meseleyi daha kısa ve öz olarak anlama imkânına kavuşmuş olacağız.

Evvelâ konuya âyetler açısından bakalım. Kur'ân-ı Kerim'de mûsikînin lehinde veya aleyhinde bir hüküm bulmamız mümkün değildir. Kur'ân âyetlerinden mûsikînin bir sanat olarak veya genel olarak haram olduğuna dair bir hüküm çıkarmamız mümkün değildir. Helâl olduğuna dair açık bir âyette bulunmamakla birlikte, hakkında hüküm verilmeyen bir çok nimetler gibi, mübâh olduğu konusunda görüşler daha fazladır. Şu var ki, helâl olduğu kesin olan bazı hususların dahi kötü amaçla ve maksadının dışında kullanılması durumunda haram olacağı açıktır. Eğer kötüye kullanılma ihtimali olan bir çok şeyi normal şartlarda da kullanıldığı zaman haram olacağı kanaatine gidecek olursak, Allah'ın kullarına bahsettiği bir çok nimeti kısıtlama ve inkâr yoluna gitmiş oluruz ki, bu konuda nefsimizden de öteye geçerek, başkalarını bunlardan mahrum etmeye hakkımız yoktur diye düşünüyoruz.

Kur'ân'da özellikle çirkin ses kötülenmiş ve “*Yürüyüşünde mütevâzî ol, sesini alçalt, çünkü seslerin en çirkinini, elbetteki eşeklerin sesidir.*”² buyrulmuştur. Aslında bu âyette çirkin ses kötülenmiş, ifade ettiği anlamın zıddı olan güzel ses de övülmüştür. Hal böyle iken, bu âyet, mûsikînin mübâh olduğunu kabul edenlerle, mûsikînin haram olduğunu söyleyenler arasında tartışılmış, her iki taraf ta fikirlerinin doğruluğunu ispat etmek için bir takım âyetleri delil olarak göstermiştir. Ancak, yukarıda söylediğimiz gibi, bu âyetlerden kesin olarak mûsikînin helâl veya haram oluşuna dair bir hüküm çıkarmak mümkün değildir.

Mûsikînin lehinde ve aleyhinde olanlar hadislerden de kendilerine göre deliller ileri sürmüşlerdir. İlerde görüleceği üzere, mûsikînin mübâh olduğuna delil olarak gösterilen hadisler daha net, rivâyet bakımından daha sağlam, İslâm'ın genel prensiplerine ve dünya görüşüne daha uygun bulunmaktadır. Fakat yine de bu konudaki materyalleri incelemeden peşinen okuyucuyu etkilemek istemiyoruz. Mûsikî ile ilgili olduğu söylenen âyetleri, delil olarak kullanılan hadisleri ileride tek tek ele alacağız.

İslâm âlimleri arasındaki ihtilaf, mûsikînin varlığında değil, mûsikînin türündedir. Dolayısıyla, İslâmî prensiplere ve uygulamalara ters düşen müziklerin mübâh olmayacağı herkes tarafından bilinmektedir, böyle müzikler hakkında hiçbir Müslüman'ın itirazı yoktur. Kâtip Çelebi bir eserinde mûsikî konusunda bilgiler

¹ Luis Lamia el-Farukî, *İslâm'a Göre Müzik ve Müziyenler*, Çev: Ü. Taha Yardım, Akabe Yay., İstanbul, 1985, s. 14-15.

² El-Lukmân sûresi, 31/19.

verdikten sonra “Herkesin yöneldiği bir kiblesi vardır...”¹ âyetini naklettikten sonra “Akli olan bu soydan eski bir kavganın yatışıp biteceği umudunda olup ahmaklık etmez vesselâm.”² deyip konuyu bitirir. Kâtip Çelebi, Müslümanlar arasındaki bu tip tartışmaların bitmeyeceğini ima etmiştir. Biz de diyoruz ki, eğer ilim adamları meselelere çözüm arayışı içinde olmazlarsa bu tür tartışmaların bitmeyeceği muhakkaktır. Konuya ışık tutması açısından burada bazı ön açıklamalar yapma ihtiyacı duyuyoruz.

“Hakkında kesin hüküm bulunmayan eşyada asıl olan ibâha’dır.”³ hukuk kaidesine mûsikî mübahdır, onun hükmü kullanılış amacına göre değişir. Bu sebeple mûsikîyi, gereksiz nedenlerle yasaklamaktansa, sesin ve birbirinden güzel nağmelerin yaratıcısı adına kullanmak çok daha anlamlı ve doğru bir davranış olur diye düşünüyoruz.

Hiz. Muhammed (s.a.v.)’den günümüze gelinceye kadar mûsikî konusunda çok şeyler söylenmiş ve yazılmıştır. Bunlara bakarak, bugün mûsikî hakkında bir sonuca ulaşmamız çok zordur. Âyet ve hadislerin dışında bir çok kişisel kanaatler, idareci ve hâkimlerin baskısı altında görev yapan âlimlerin zorunlu olarak verdikleri fetvâlar kaynaklara yansımıştır. Bir çok ana ve tâli konuda olduğu gibi, mûsikî konusunda da ana kaynakların, yani âyet ve hadislerin ele alınması gerekmektedir. Konunun aslı ne ise onu söylemeli ve ortaya koymalıdır. Çünkü hiç kimse dindarlıkta Resûlullah’ın önüne geçemez, kimse de Allah’a dinini öğretmez.

Kaynaklarda geçtiği üzere, Hiz. Peygamber zamanında onun ibadetini azımsayan veya onun ibadeti karşısında kendi ibadetini az bulup Peygamber’le yarışmaya kalkan kişiler olmuştur. Aşağıdaki hadis buna bir misaldir.

Enes b. Mâlik (r.a.)’den rivâyet edilmiştir ki, o şöyle diyor: Bir gün üç kişi Hiz. Peygamber’in hanımlarının bulunduğu eve geldi ve Nebi (s.a.v.)’in ibadetinden sordular. Kendilerine bu konuda gereken bilgi verilince, onlar bunu azımsar gibi oldular ve Peygamber (s.a.v.) nerede, biz neredeyiz diye ümitsizliğe düştüler. Halbuki Onun gelmiş ve gelecek bütün günahları affedilmiştir dediler. Bunun üzerine onlardan birisi: “Ben geceleri uyumayıp hep namaz kılarak ömrümü geçireceğim” dedi. Diğeri de: “Ben daima oruç tutup hiç orucumu bozmayacağım” dedi. Diğeri de: “Ben de kadınlardan uzak durup ömrüm boyunca evlenmeyeceğim” dedi. Resûlullah geldi ve onlara: “Şöyle şöyle diyenler siz misiniz? Allah’a yemin ederim ki, sizin Allah’tan en çok korkmanız ve sakınmanız benim. Fakat ben oruç tutarım ve iftar ederim, namaz kılarım ve uyurum, kadınlarla da evlenirim. (İşte bu benim sünnetimdir). Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir” buyurdu⁴. Bu hadise göre ibadet ve dindarlıkta Peygamberden ileri geçmek isteyen insanlar kınanmış oldu. Hiz. Peygamber zamanında bazı Müslümanlar daha da ileri giderek, maalesef, Allah’a dinini öğretmeye kalkışmışlardır:

Esed oğullarından bir topluluk, bir kıtlık senesinde Medine’ye gelerek iman ettiklerini söylemişler ve Hiz. Peygamber’e “Sana yüklerimiz ve ailelerimizle geldik.

¹ El-Bakara: 2/148.

² Kâtip Çelebi, *Mizânü’l-Hakk fi İhtiyârî’l-Ehakk*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, MEB, İstanbul 1972, Teganni konusu, s. 21.

³ İbn Nüceym, *Zeynu’l-Abidin b. İbrahim, el-Eşbah ve’n-Nezâir*, Mısır 1322, s. 26.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahibu Buhârî*, Nikâh: 67, bâb: 1, c. VI, s. 116 (8 cüz), İstanbul 1979.

Seninle filan kabile gibi savaşmadık” demişler, sadaka istemişlerdi.¹ Hucurât sûresi 14. âyeti onların bu durumunu tahlil ederek, onların kalpten tasdik etmediklerini, sadece dilden teslimiyetlerini belirttiklerini ifade etmektedir. İman ettiklerini başa kakarak bildiren ve şeriattın kendi isteklerine göre hükmetmesini isteyen bu topluluk hakkında: “*De ki: siz dininizi Allah’a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*”² buyrulmuştur.

İslâm tarihinde, savaşlardaki ganimetlerin taksimi konusunda bazı Müslümanların Hz. Peygamber’den âdil davranmasını istemeleri, taksimat konusunda kendilerine göre yorum yapmaları gibi bazı hadiseler gösteriyor ki, asr-ı saadette olduğu gibi bugün de bazı kişiler Allah ve Resûlü’nün önüne geçerek –dindar olma hevesiyle- kişisel düşüncelerini İslâm’ın prensipleriymiş gibi ortaya koymakta ve Müslümanları, hiçbir tutarlılığı olmayan bu hükümlere itaat ettirmeye çalışmaktadırlar. Bana veya sana göre haram olmaz. Bir şey ancak Allah ve Resûlü’nün emri ile farz, yasağı ile haram olur.

İslâm araştırmalarında bir konunun hükmü araştırılırken önce o konu ile ilgili âyetler varsa bunlar tespit edilir. Âyetlerin sebep-i nüzûlleri çok önemlidir. Her hangi bir konuda inen bir âyeti, zâhiri anlamına bakarak başka bir konuyla ilgili gibi göstermek Allah’a iftiradır ve büyük günahdır.

Eğer konu ile ilgili âyet yoksa o zaman Hz. Muhammed (s.a.v.) in hadisleri araştırılır. Bulunan hadislerin kaynakları çıkarılır. Hadisi nakledenlerin durumu araştırılır, sağlamlık ve güvenilirlik konusunda bu hadisler incelemeye tabi tutulur. İslâm’ın genel prensiplerine ve Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği dinin temel esaslarıyla bağdaşıp bağdaşmadığı araştırılır. Eğer hadislerde de bir şey bulunamazsa o zaman sahabenin uygulamasına bakılır. Çünkü Peygamber’e en yakın nesil onlardır. Bir konuda Hz. Peygamber’in davranışı ve tutumu nasıl ise biz onu uygulamak zorundayız. “*And olsun ki, Resûlullah sizin için, Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredener için güzel bir örnektir.*”³ Âyeti bunun en açık delilidir. Bu âyet-i kerîmeye göre Resûlullah, hislerine mağlup olan insanları memnun etmek ve onlara pratik değerlerden mahrum bir takım nazarı kaideler öğretmekle görevli olmayıp, onun hedefinin, insanlığa amelî kaideler öğretmek ve bu kaideleri kendi yaşayışıyla izah ve tarif etmek olduğu anlaşılmaktadır⁴. Buna göre, bir konuda, Hz. Peygamber’in uygulaması bir çok sağlam rivâyetle bize ulaşmış ise, başka birisinin uygulamasını örnek alamayız veya bu konuda her hangi bir sahabenin ictihadına göre davranamayız. Bu, sahabeye saygısızlık olarak değerlendirilemez. Bilakis Resûlullah’a ve onun sahabesine saygı böyle olur.

Bir konunun haramlığı ancak Allah veya Resûlünün o konuda kati olarak açıklama yapmasıyla mümkündür. Bu da gayet açık bir âyetle veya Peygamber’in bu konuda sarîh bir beyânı veya uygulamasının tevatür olarak nakledilmesi ile olur.

¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut, Tarihsiz, c. 1, s. 292; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil Yay., İstanbul, Tarihsiz, c. IX, s. 53-54.

² El-Hucurât sûresi: 49/16

³ El-Ahzâb sûresi: 33/21

⁴ *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*, Hazırlayan: Heyet, TDV Yayınları, No: 86, Ahzâb sûresi, Âyet 21’in açıklamasına bakınız.

Haram kelimesi hukukî anlamda, Kur'ân ve hadîs ile tamamen yasaklanmış, yapıldığında ceza-had gerektiren hareketler ve davranışlar için kullanılır¹. Yani bu yasağı işleyen kişiyi Allah cezalandırır, cehennemine atar, bu kişinin kesinlikle tövbe etmesi gerekir demektir. İslâmî bir yönetimde de, hâkim böyle bir kişiyi cezaya çarptırır, mahkûm eder, kanunlara uymamakla suçlu bulur demektir. Bu bakımdan haram helâl kelimeleri üzerinde oynamak câiz değildir.

İslâm âlimleri mûsikî konusunda, lehinde ve aleyhinde Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça bir hüküm bulunmadığı hususunda ittifak etmektedirler. Ancak İbn Mes'ud ve Mücâhit (r.anhüma) gibi bazı âlimler, âyetler içerisinde geçen bazı kelimelerden maksat şudur diyerek, bunları mûsikî aleyhinde kaynak olarak göstermeye çalışmışlardır ki, bu âyetlerin iniş sebepleri araştırıldığında mûsikî ile hiçbir alâkası olmadığı açıkça görülmektedir.

Hadis kaynaklarında mûsikînin lehinde ve aleyhindeki hadisler yaklaşık 50 civarındadır. Bu hadisler içerisinde mûsikînin aleyhinde rivâyet edilenlerin birçoğu mevzû, maktu' veya sahabe kavli türünden olup, senet itibarıyla Hz. Peygamber'e ulaşmamaktadır. Endülüslü büyük âlim İbn Hazm'a göre mûsikîyi yasaklayan bütün hadisler mevzûdur ve hiçbirinin aslı yoktur. İbn Hazm mûsikînin aleyhinde olan hadisleri müstakil bir risâlede toplamış ve onları tenkit etmiştir.²

Mûsikînin lehinde olan hadislerin hemen hemen hepsi kütüb-i sitte veya tis'a da (meşhur 6 veya 9 hadis kaynağında) zikredilmektedir. Ancak bunlar arasında da mevzû olanlar vardır. Mûsikî konusunda başka bir şahsın fikrine veya görüşüne bağlanmadan, direkt Peygamberimiz (s.a.v.)'in bu konudaki uygulamalarını ortaya koyacağız. Mûsikî konusunun da ancak böyle anlaşılabilceği kanaatine varmış bulunuyoruz.

Mûsikîyi haram kıldığı iddia edilen âyetler şunlardır:

Lukmân: 31/6-16, en-Necm: 59-61, el-En'am: 35, el-İsrâ: 64, el-Kasas: 35, el-Furkân: 72, eş-Şuara: 224.

Bu âyetler Mekke'de nâzil olmuştur. Amelî ahkâmın teşri edilmediği (ortaya konulmadığı) bir devir olan Mekke'de nâzil olan bu sûre ve âyetlerin mûsikîyi haram kıldığını iddia etmek isabetli bir karar olarak görülmemektedir. Henüz içki içmenin haram, zekât ve orucun henüz farz kılınmadığı bir zamanda, mûsikîyi –velev ki ima yoluyla olsun- yasaklayan veya kötileyen bir nassın (Âyet veya hadîs'in) bulunması makul değildir. Şayet Mekke'de mûsikîyi haram kılan bir âyet inmiş olsa dahi, Medine dönemindeki tatbikat bunun aksini gösterdiği için, bu âyetlerin hükmünün, Hz. Peygamber'in fiili ve kavli (sözü) ile kalkmış (mensûh) olması gerekir. Kaldı ki, bu âyetlerin dışında daha bir çok âyeti, konuyla alâkalı olmadığı halde lehte ve aleyhte kaynak olarak ileri sürenler vardır.

Şimdi, mûsikî konusunda lehte ve aleyhte olanların delil olarak ileri sürdükleri âyetleri inceleyelim.

¹ İrfan Aycan, "İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", A.Ü.İ.F. Dergisi, c. XXXVIII, s.155.

² Bkz. *Resâilü İbn Hazm el-Endülüsi*, Tahkik: Dr. İhsan Abbas, *Risâletun fi'l-Ginâi'l-Mülebbî e Mübâhun Huve em Mabzûrun?*, 2. Baskı, Beyrut 1987, 1. Cüz, 3. Bahs, s. 417-439.

2) Mûsikî Konusunda Kaynak Olarak İleri Sürülen Âyetler

İslâm toplumunda mûsikînin lehinde ve aleyhinde olanlar iki gruba ayrılmışlar ve her grup bir takım âyetleri, kendi iddialarını ispat için delil olarak kullanmıştır. Gerçi Kur'ân-ı Kerîm -bazı konularda olduğu gibi- mûsikî ve bu sanatı icra eden sanatçılar için her hangi bir yasaklama getirmemiştir¹. Buna rağmen, müzik hakkında bir çok hüküm Kur'ân'dan çıkarılmıştır. Burada önemli olan müziğin peşinen yargılanması değildir. Asıl problem, konuyla hiç alakası olmayan âyetlerin nasıl yorumlanıp delil olarak ileri sürülmesidir. Âyetlere nüzûl sebebi dışında anlamlar vermek öyle kolay kolay kabul edilebilecek bir olay değildir. Bu sakıncalı bir eylemdir, ama ne yazık ki, bu ümmet içerisinde müziğe taraftar olanlar da muhalif olanlar da bu yanlış yapılmıştır. Öncelikle mûsikîye sempati duyanların âyetlerden getirdikleri delilleri görelim.

Mûsikînin Lehide Olanların Dayandıkları Kur'an Âyetleri

Mûsikînin aleyhinde olanlar nasıl ki bir takım âyetleri müzikle alakası olmadığı halde kendi iddialarını ispat etmek için kaynak olarak kullanmışlarsa, mûsikî sanatına sempati duyanlar da bir takım âyetleri, iniş sebeplerine aykırı olarak kullanmışlardır. İş iddia safhasına ulaşıncı, mûsikînin lehinde olanlar da bazı âyetleri kaynak olarak göstermişlerdir. Şimdi, mûsikînin lehinde olanların Kur'anî delillerini ele alalım:

❖ “De ki: Allahın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle de kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz”². Âyette geçen “ziynet” ten maksat pamuk, keten gibi nebattan; ipek, yün gibi hayvandan; zırr vesaire gibi madenlerden meydana gelen süsler demektir.³

Bu âyetin ifade ettiği anlama baktığımız zaman açıkça mûsikî veya ğinâ'dan bahsetmediğini görüyoruz. Ancak, yorumunda adı geçen ve insanların süs olarak kullandıkları bir takım nimetler gibi, mûsikîyi de böyle bir süs olarak kabul edenler olmuştur.

Mûsikînin mübâh olduğunu savunanların kaynak olarak ileri sürdükleri bir diğer âyet şudur:

❖ “İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar, cennette nimetlere ve sevince mazhar olacaklardır”⁴. Bazı müfessirler bu âyetteki “juhberûn” kelimesini “el-hibratü = güzel nağme, hoş ses” olarak tefsir etmişlerdir. Yani cennet ehli, cennette semâ' edeceklerdir (mûsikî dinleyeceklerdir) demektir⁵. Görülüyor ki bu âyette de direkt olarak mûsikî'den bahsedilmemekte, sadece, cennette nağme dinlemeye dair bir yorum

¹ Aycan, a.g.e., s. 155.

² El-A'raf: 7/32.

³ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul 1972, c. I, s. 219. Çantay bu bilgileri Beydavî, Celâleyn ve Medârik tefsirlerinden nakletmektedir.

⁴ Er-Rûm: 30/15.

⁵ Câdullah Mahmut b. Ömer ez-Zemahşeri; *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmiri't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvil-i fi Vucûhi't-Tenzîl*, Beyrut, Tarihsiz, c. III, s. 471. Muhammed b. Muhammed el-Amâdî, *İrşâdu'l-Akâlî's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm (Tefsir-u Ebi's-Suûd)*, Kahire, Tarihsiz, c. VII, s. 770.

getirilmiştir.

Başka bir âyette:

❖ “Gökleri ve yeri yaratan, meleklere ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamd olsun. O, yaratmada dilediği artırmayı yapar. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir”¹. Âyette geçen “*mâ yeşâ*” kelimesini müfessirler “*güzel yüz, güzel ses, güzel şiiir, güzel yazı, melih göz, keskin zekâ, yüksek akıl, şecaat ve saire olarak tefsir etmişlerdir*”². Bu âyette de mûsikî ile ilgili net bir açıklama yoktur, sadece yorum vardır.

❖ “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan her şey O’nu tesbîh eder. O’nu övgü ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbîhini anlamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır”³. Ankaravî İsmail b. Ahmed er-Rusûhî’ye göre⁴, bu âyette geçen “*şey*” kelimesine def, düdükler, ney, davul, nakkâre ve bunlar gibi müzik âletleri dahildir. Her şey Allah’ı zikrettiğine göre, müzik âletleri de bu şey’e dahil olur ve bunların hepsi Allah’ı şanına lâyık olduğu şekilde takdîs ve tesbîh ederler⁵. Ankaravî’nin bu görüşüne biz de şöyle diyerek katılabiliriz: Bu âletler ancak Allah’ı zikretmesini bilen müzisyenlerin elinde Allah’ı zikreder, şeytana kul ve köle olmuş insanların elinde de ona yardımcı olur. Çünkü bunlar kendi kendini çalamazlar. Onlara yön veren insanlar nasıl bir karaktere ve yapıya sahipler, bu âletler de öyle bir yapı arz ederler.

❖ “Allah sizi yeminlerinizdeki lağv’dan dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir (kullarının günâhı sebebiyle rızıklarını da kesici değildir)”⁶. Bu âyet-i kerimeye göre Allah Teâlâ, alışkanlık sebebiyle bir insanın boş yere yemin ederek şöyle böyle yapacağım deyip yapmaması durumunda insanı sorumlu tutmuyor. Çünkü bunda bir kasıt yoktur. Aslında bu konunun mûsikî ile alâkası da yoktur. Fakat bazı âlimler bu âyeti müzikle ilgili olduğunu söyleyerek ona göre yorumlama yoluna gitmişlerdir.

Bu âyetle ilgili olarak Ankaravî: “Beyhude yere Allah’ın ismini bir şey üzerine zikredip hiçbir faydası olmadığı halde o işi yapmasa bile, Allah bundan dolayı hesap sormuyor da, şiiir okumak, raks ve semâ’ etmek sebebiyle neden insanı muâhaze

¹ El-Fâur: 35/1.

² Çantay, a.g.e., c. II, s. 770.

³ El-İsrâ: 17/44.

⁴ İsmâil b. Ahmed er-Rusûhî el-Mevlevî el-Ankaravî (d. ? - v. 1041/1631) X. Yüzyılın ikinci yarısında Ankara’da doğduğu ve yetiştiği, ailesinin de Ankara’da meskûn olduğu ve Bayrâmiyye tarikatı çevresinden olduğu tahmin edilmektedir. Bayrâmiyye ve Halvetiyye tarikatlarından icazet almış, en son Mevlevîlikte şeyhlik makamına yükselmiş, Mevlâna’nın *Mesnevî*’sine şerh yazmış, değerli bir ilim adamı, âlim ve fâzîl bir insan. Kısa adıyla Ankaravî olarak meşhur olan bu Türk âlimi ve mutasavvıfı 1019/1610 tarihinde İstanbul’da Galata Mevlevihânesine şeyh olarak gönderilmiş ve orada 22 yıl aralıksız şeyhlik yapmış, bir çok değerli eseri de bu arada kaleme almıştır. Mânevî rehberliğiyle daima kalpleri İslâm’a ısındırmaya çalışarak bir çok gönül erbabını çevresinde toplamış ve birbiriyle kaynaştırmıştır. Galata Mevlevihânesindeki şeyhliğine devam ederken 1041/1631 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Bayram Akdoğan, “Hüccetu’s-Semâ’ Adlı Mûsikî Risâlesi ve Ankaravî İsmâil b. Ahmed’in Mûsikî Anlayışı”, A.Ü.İ.F. Dergisi, Ankara 1996, C. XXXV, s. 477-478.)

⁵ İsmâil b. Ahmed er-Rusûhî el-Ankaravî, *Huccetu’s-Semâ’*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa K. 255/2, yk. 27/a. Müellif ve Eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Bayram Akdoğan, *İsmâil-i Ankaravî’nin Huccetu’s-Semâ’ Adlı Eserine Göre Mûsikî Anlayışı*, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Ankara 1991.

⁶ El-Bakara: 2/225.

(azarlama) etsin ki”¹ demektedir.

♣ “...Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kaldık; Dâvud’a da Zebûr’u verdik.”² Bu âyetten Dâvud (a.s.)’ın üstün kılınmasına dikkat çekilmektedir. Zira Dâvud peygamber büyük bir melik idi. Böyle iken, bu âyette onun mülkü ele alınmayıp ona Zebûr kitabı verilerek yüceltildiğinin söylenmesi, onun mal ve mülk ile değil de, ilim ve din ile yüceltilmesi söylenmektedir. Kaldı ki, Zebûr’da son peygamber Muhammed ve onun ümmetinin, ümmetlerin en hayırlısı olduğu yazılmıştı.³ Bu âyetin müziğin lehinde delil olması ise, özellikle Avrupa kökenli veya orada yaşayan bazı Müslümanların, Dâvud peygamberin Zebur’un bazı âyetlerini besteleyip müzik eşliğinde onları söylediğine dair yanlış bir görüş ve düşünceye sahip olmalarıdır.⁴

♣ “(Resûlüm!) Kulumuz Eyyûb’u da an. O Rabbine: Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve ezizet verdi, diye seslenmişti. Ayağını yere vur! İşte yikanacak ve içilecek soğuk bir su (dedik).”⁵ Bazı cahiller, Eyyûb (a.s.)’a hastalıklardan kurtulması ve içmesi için ayağını yere vurarak bir mucize olarak yerden suyu çıkarmasına dair bu ilâhi emri, müzik ve dans etmek için bir kaynak olarak göstermişlerdir. Burada, Allah’ın bir kuluna, şifa vermek amacıyla, ayağını yere vurdurarak hemen yanı başında bir tedâvi vesilesi olacak suyu sunması, müzik ve dans etmenin cevâzına delil diye gösterilemez. Bu, konuyla hiç ilgisi olmayan saçma bir görüştür. Ayağına yere vurmak suretiyle yerden su fişkırmış ve Eyyûb (a.s.) o sudan içmiş ve onunla yaralarını ve hastalığını temizlemiştir. Olayın aslı bundan ibarettir.⁶

♣ “Sen dağları görür, onları yerinde durur sanırsın. Halbu ki onlar bulut gibi geçer gider. (Bu) her şeyi sapaşağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki; O, ne yaparsanız hakleriyle haberdardır.”⁷ Bazı tasavvuf büyükleri son zamanlarda raks ve hareketten ayrılmışlardır. Bunları inkâr ettiklerinden değil de artık (daha yüksek zevklere ulaşım) onlara ihtiyaç duymadıklarındandır. Yoksa bu âyet raks ve hareket için delil olamaz. Cüneyd-i Bağdâdî’ye önceleri raksettiği halde sonradan niye rakstan vazgeçtiği sorulduğunda bu âyetle mukabelede bulunmuştur. Yani siz beni sakın görüyorsunuz ama benim içim dağlar gibi gidip geliyor demektedir.⁸

Bu âyetlerin dışında daha bir çok âyeti mûsikînin lehinde kaynak olarak gösterenler çıkacaktır, çıkabilir de. Müzikle ilgili olarak gösterilen bu âyetlerin hiç

¹ Ankaravî, a.g.e., yk. 6/b.

² El-İsrâ: 17/55.

³ Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Yayınevi, İstanbul, Tarihsiz, c. 5, s. 3182, ilgili âyetin tefsiri.

⁴ Abu Bilal Mustafa el-Kanadî, *The Islamic Ruling on Music and Singing in Light of The Quraan*, Saudi Arabia 1991, s. 1.

⁵ Es-Sâd: 38/41-42.

⁶ El-Kanadî, a.g.e., s. 3, Ayrıca Bkz. Yazır, a.g.e., c. 6, s. 4099-4100.

⁷ En-Neml: 27/88.

⁸ Ankaravî, a.g.e., yk. 9/b. Bu âyet dünyanın sabit olmayıp, hareket halinde olduğuna işaret etmektedir. Dağların hareket etmesi, üzerinde buldukları yer kürenin hareket etmesi demektir. Bkz. *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*, Hazırlayan: Heyet, T.D.V. Yayınları, Ankara 1993, s. 383.

birisinin iniş sebebi müzikle alâkalı değildir.

Mûsikînin Aleyhinde Olanların Dayandıkları Kur'an Âyetleri

Mûsikînin aleyhinde olanlar Kur'an'dan bir çok âyeti kendi iddiaları için delil göstermişlerdir. Aslında müzikle direkt alâkası olmayan veya müzik hakkında inmemiş olan bu âyetlerden bazıları şunlardır:

❖ “İnsanlardan öylesi vardır ki, her hangi bir ilmî delile dayanmadan, Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lâfı satın alır. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır”¹. Bu âyette geçen “boş lâfa müşteri çıkan adam” sözünden maksat Nadr b. Hâris'tir ki, Acemlerin masal kitaplarını satın alıp getirir, Mekke'lilere: “Muhammed size Âd ve Semûd hikâyelerini anlatıyor, ben de Acem ve Rum masallarını (yahut, Rüstem, İsfendiyâr, Kısra masallarını) söyleyeceğim diyerek onları okur, bu suretle müşrikleri eğlendirir, Kur'an dinlemekten oyalardı”²

İbn Mes'ûd bu âyetteki “Lehve'l-Hadîs” sözünü “ğinâ” yani mûsikî olarak tefsîr etmiş ve mûsikîye karşı olanlar da bu âyeti kendilerine kaynak edinmişlerdir³. Aslında bu âyetin mûsikî aleyhinde kaynak olarak ileri sürülmesi sadece kişisel görüş ve yorumdan başka bir şey değildir. Çünkü bu âyetin ne lâfız, ne anlam ve ne de nüzûl sebebi bakımından mûsikîyle hiçbir alâkası yoktur.

Ankaravî bu âyeti, mûsikî aleyhinde kaynak olarak gösterenlere cevaben: “Boş sözü dinle değiştirerek satın almak ve onunla Allah'ın yolundan saptırmak amacı varsa, hiç tartışmasız bu haramdır. Fakat her ğinâ dinden bedel değildir ki onu Allah'ın yolundan saptırmak için satın almış olsun” dedikten sonra, insanları saptırmak amacıyla Kur'an okumak bile haram olur diyerek, şöyle bir tarihi olayı nakleder:

Cemaate imamlık yapan bir münâfik vardı. Sabah namazlarında her zaman Abese sûresini okuduğunu, bundan amacının da o sûrede Hz. Resûl'e itâb olduğu için, O'nu müminler nazarında küçük düşürmekti. Durum halifeye iletildi. Hz. Ömer (r.a.) bu münâfik'in katline kararla mukabelede bulunmuştur⁴.

Başka bir âyette:

❖ “Bu söze mi taaccüb ediyorsunuz da ağlamıyorsunuz? Siz cidden çok dik başlısınız (sâmidsiniz)”⁵. Bu âyette geçen “sâmidûn” kelimesi ile muğannilerin kastedildiği ileri sürülmüştür. İkrime, İbn Abbas'tan naklen bu kelimenin ğinâ anlamına geldiğini bildirmiştir. Sâmid muğannî demektir. İkrime'den nakledildiğine göre müşrikler Kur'an'ı işittikleri zaman tegannî yaparlardı, bu âyet işte bu gibiler hakkında nâzil olmuştu⁶. Bu âyette de direkt olarak kötülünen mûsikî sanatı değil, müşriklerin Kur'an'ı dinlememek için bunu araç olarak kullanmalarındır.

¹ Lukmân: 31/6

² Çantay, a.g.e., c. II, s. 728.

³ Ankaravî, a.g.e., yk. 21/b.

⁴ Ankaravî, a.g.a., aynı yer.

⁵ En-Necm: 52/59-60-61.

⁶ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, 2. Baskı, Bursa 1992, s. 47.

♣ “Onlardan gücünün yettiği kimseleri dâvetinle şaşırt; süvarilerle, yayalarınla onları yaygaraya boğ; mallarına, evlatlarına ortak ol, kendilerine vaadlerde bulun. Şeytan, insanlara, aldatmadan başka bir şey vadetmez.”¹ Bu âyette geçen şeytanın insanoğlunu sesiyle şaşırtmasından maksat, “müzik ve şarkıyla insanları şaşırtmasıdır” şeklinde yorum yapanlar vardır. Bunların başında Mucâhid ve Ad-Dahhâk² gelmektedir. Bu yorumlamalar âyetin indiriliş sebebine aykırıdır ve müzikle hiçbir ilgisi yoktur. Hz. Muhammed (s.a.v.)’den de bu âyetin müzikle ilgili olduğuna dair bir açıklama da her hangi bir kaynaktan geçmemektedir.

Maksat muhalefet olduktan sonra, iniş sebebine aykırı olarak daha bir çok âyeti mûsikî aleyhine yorumlayanlar çıkacaktır. Lehte ve aleyhte ileri sunulan bu âyetlerden sonra sonuç olarak Kur’ân-ı Kerîm’de mûsikî veya ğinâ hakkında, doğrudan konu ile ilgili âyet görülmediğini söyleyebiliriz. Durum böyle olunca, mûsikînin hükmü konusunda kanaatlerimiz hadislerin anlaşılmasına kalmaktadır.

3) Mûsikî Konusunda Kaynak Olarak İleri Sürülen Hadisler.

Mûsikînin lehinde ve aleyhinde olanlar kendi kanaatlerini kuvvetlendirmek için bir takım âyetleri kendilerine delil olarak kabul ettikleri gibi, hadislerden de kendilerine uygun kaynaklar bulmuşlardır. Hatta İslâm tarihi içerisinde özellikle Emevîler döneminde şarklı çalgılı işret âlemleri artınca, ulemâ ve idareciler bu serkeşliğin önünü, mûsikî sanatına haram fetvasını vererek almaya başlamışlar³, şarkıcılar, çalgı âletleri ve çalgıcılar hakkında en ağır tenkitler ve sözler hukuk kitaplarına ve hadisler arasına girmeye başlamıştır. Maalesef mûsikî konusunda en çok bu dönemde hadis uydurulduğu bilinmektedir.

Mûsikînin Lehinde Olanların Dayandıkları Hadisler

Mûsikînin mübâh olduğunu savunanlar bir çok hadisi kendi kanaatlerini desteklemek için delil olarak getirmişlerdir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

♣ Hz. Âişe’den rivâyet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v.) oturmakta idi. Bir gürültü ve çocuk sesleri işittik. Hz. Peygamber ayağa kalktı, bir de baktı ki, Habeşli bir kadın raks etmekte ve etrafında da çocuklar toplanmış bulunmakta. *(Bana) bunu seyretmek ister misin?* diye sordu. Evet, demem üzerine beni usanana kadar seyrettirdi.⁴ Aynı hadis daha değişik şekillerde de rivâyet edilmektedir:

Hz. Aişe (r.a.)’den şöyle dediği rivâyet ediliyor. “Nebi (s.a.v.) beni ridâsıyla örtüyor ve ben de mescitte oynayan Habeşlilere bakıyordum. Ta ki usanıncaya kadar onları seyrettim”⁵. Bu hadiste Hz. Aişe’nin “usanıncaya kadar onları seyrettim” sözü, onun uzun müddet

¹ El-İsrâ: 17/64.

² Bkz. *Kurtubi Tefsiri*, c. 10, s. 289; Ibn Kesîr, *Tefsîru’l- Kur’âni’l- Azîm*, c. 5, s. 91, *Tefsîru’t-Taberî*, c. 15, s. 118.

³ Aycan, a.g.e., s. 193.

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. III, s. 152; c. VI, s. 116.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sabîhu Buhârî*, (8 cüz), İstanbul 1979, Salât: 69, c. I, s. 117; İdeyn: 25, c. II, s. 11; Cihâd: 79, c. III, s. 227; Menâkıb: 15, c. IV, s. 161; Nikâh: 114, c. VI, s. 159. Müslim Ebu’l-Hüseyn b. El-Haccâc, *Sabîhu Müslim*, Beyrut, Tarihsiz, İdeyn: 17.21.22, c. II, s. 608, 610.

Habeşlileri seyrettiğine işaret eder. Bir başka rivâyette Hz. Aişe (r.a.): Resûlullah bana, “*arzu eder misin?*” buyurdu, ben de evet dedim, yanağım onun yanağına değer vaziyette usanıncaya kadar beni durdurdu, sonra “*yeter mi?*” buyurdu. Ben de evet dedim. “*O halde artık git*” buyurdu¹. Müslim’in Sahih’inde Hz. Aişe: “*Başımı Resûlullah’ın omuzuna koydum ve ayrılıp gidinceye kadar onların oyunlarına baktım*”² demektedir.

Ankaravî bu hadisleri izah ederken: Eğer raks, eğlence ve oyun mutlak haram olsaydı, Hz. Aişe raks eden Habeşlilere bakmazdı³ demektedir.

Oyun ve eğlence ile ilgili olarak Hz. Enes’ten nakledilen başka bir rivâyette: “Resûlullah (s.a.v.) Medine’ye teşrif ettikleri zaman, Onun gelişinden duydukları memnuniyeti ve sevinci ifade etmek için Habeşliler harbeleriyle oynamışlardı.” denilmektedir.⁴

✦ İbn Azib diyor ki: Resûlullah (s.a.v.) Medine’ye geldikleri zaman buradaki halkın duymuş oldukları derin sevinci başka bir zamanda duyduklarını hiç görmedim. Câriyeler: “Allah Resûlü şehrimize teşrif etmiş bulunmaktadırlar” diye nidâ ediyorlardı. Bu olayla ilgili olarak Hâkim’in rivâyeti şöyledir: Hz. Peygamber Medine’yi şereflendirdiği zaman Beni Neccâr kızları Onu karşılamaya çıktılar. Kızlar def çalarak şiir ve türküler okumuşlardı.⁵ Kadınlar def çalarak ve müzikli olarak (Bi’d-deffi ve’l-elhâni) şu meşhur beyitleri okumuşlardı: Talaa’l-bedru aleynâ...

Ankaravî bu hadisle ilgili olarak: Hz. Nebi (s.a.v.) Medine’ye geldiklerinde bazı şarkıcı kadınlar şiirler söyleyip, defle ve nağme ile karşılama yaparak:

“Vedâ tepelerinden üzerimize bir ay doğdu,

Aramızda Allah’a davet eden oldukça bize şükretmek vâcip oldu.” şiirini okuyorlardı. Bu sebeple her gelen kişinin gelişinde ve her mübâh olan sevinç sebebiyle mûsikî dinlemek câizdir, demektedir.⁶

✦ Buhârî ve Müslim’in Hz. Aişe (r.a.)’den ittifakla rivâyet ettikleri bir hadis- şerifte Hz. Aişe şöyle anlatıyor: (Babam) Hz. Ebû Bekr bize geldi, benim yanımda, Ensar’ın Büas harbinde karşılıklı atışmaların sözleriyle terennüm eden iki câriye vardı. Resûlullah (s.a.v.) de kaftanına bürünmüş yattıyordu. Ebû Bekr: “Resûlullah’ın evinde şeytanın mizmanı ne gezer” diye beni azarladı. Bu olay bayram gününde cereyan etmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) yüzünü açtı ve: ” *(Bırak) ey Ebû Bekr, her milletin bir bayramı var, bugün de bizim bayramımızdır*” buyurdu.⁷

Mûsiki dinlemenin câiz olduğunu söyleyenler bu hadisi kaynak olarak göstermektedirler. Cevâzını kabul etmeyenler de: Bunda tartışma yoktur, çünkü bu

¹ El-Buhârî, a.g.e., İdeyn: 13, bâb: 2, c. II, s. 3.

² El-Müslim, a.g.e., İdeyn, bâb: 4, Hadis: 20, c. II, s. 610.

³ Ankaravî, a.g.e., yk. 5/b.

⁴ Ebû Dâvud Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî; *Sünen-i Ebî Dâvud*, Dâru İhyâit-Turâsî’l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz. Kitâbu’l-Edeb, Bâb: Fi’n-Nehyi ani’l-Ğinâ, c. II, s. 579.

⁵ Uludağ, a.g.e., s. 92.

⁶ Ankaravî, *Hüccetu’l-Semâ’*, yk. 26/a.

⁷ El-Buhârî, a.g.e., İdeyn: 3, c. II, s. 3; İbn Mâce (Ebû Abdillah) Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, Nikâh: 21, Hadis: 1898, c. I, s. 612.

mûsikî, savaşta cesaret ve maharet gösterme ve bunun gibi şeyler hakkındadır ki bunda itiraz yok, bu câizdir. Zira bunda fesat yoktur¹ demektedirler.

♣ Resûlullah (s.a.v.) gaza maksadıyla Medine'den ayrılmışlardı. Medine'ye dönünce siyah bir câriye, huzuruna gelerek: Yâ Resûlallah, Allah seni sağ-sâlim ve muzaffer olarak gönderirse huzurunda def çalacağım ve türkü söyleyeceğim diye nezretmiştim. Şimdi ne yapmamı emir buyurursunuz? Resûlullah (s.a.v.): “Eğer böyle bir adak adadysan nezrini yerine getir, aksi halde yapma.” buyurdu. Bunun üzerine câriye çalgı çalmaya başladı. Bu sırada Hz. Ebû Bekir geldi. O çalmaya devam ediyordu. Sonra Hz. Osman geldi ve câriye yine çalmaya devam etti. Daha sonra Hz. Ali geldi, o yine çalıyordu. En sonunda Hz. Ömer geldi. Câriye onun geldiğini görünce defi altına aldı ve üstüne oturdu. Bunu gören Resûlullah (s.a.v.): “Yâ Ömer! Şüphesiz ki şeytan seni görünce girmeye delik arıyor.” buyurdu ve durumu Hz. Ömer'e hikâye etti.²

♣ Hz. Hamza'nın kızının himaye edilmesi kıssasında anlatıldığı üzere Ali b. Ebî Tâlib, kardeşi Cafer ve Zeyd b. Hârise (Allah onlardan razı olsun) birbirleriyle münakaşa etmişler ve Hz. Resûl Muhammed (s.a.v.)'e gelmişlerdi. Resûlullah Hz. Ali'ye: “Sen bendensin ve ben de sendenim” deyince Hz. Ali (sevinçten) raks etmiştir. Resûlullah sonra Câfer'e dönerek: “Yaratılış ve ahlâk bakımından bana benzedin” deyince Hz. Ali'nin raksından sonra Hz. Câfer de raks etmiştir. Resûlullah sonra Zeyd'e dönerek: “Sen bizim efendimiz ve kardeşimizsin” deyince Hz. Câferin raksından sonra Zeyd raks etmiştir.³ Ankaravî bu hadiste geçen “Hacel” ve “Züfn” kelimeleri lügatte “Raks” demektir. Bunların raks etmeleri sevinç ve neşe sebebiyledir, Mevlevîlerin raksı da bu cinstendir⁴ diyerek açıklamada bulunmuştur.

Hadisler içerisinde özellikle Kur'an-ı Kerim'in güzel sesle okunması hususunda Peygamberimiz (s.a.v.)'in emir ve tavsiyeleri vardır.

♣ “Kur'anı seslerinizle süsleyiniz. Çünkü güzel ses, Kur'an'ın güzelliğini artırır.”⁵

♣ “Her şeyin bir süsü vardır. Kur'an'ın süsü de güzel sestir.”⁶

♣ “Kur'an'ı Arapların nağmeleri ile okuyunuz.”⁷

♣ “Kur'an'ı nağme ile okumayan bizden değildir.”⁸

♣ “Ebû Mûsa'nın methinde Peygamberimiz: “Ey Ebû Musa! Gerçekten sana, Dâvud

¹ Ankaravî, a.g.e., yk. 25/b.

² Tirmizi, *Sünen*, Kitâbu'l-Menâkıb, Bâb: 71; Ebû Dâvud, *Sünen*, Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nüzûr, Bâb: Mâ Yu'meru bihi Mine'l-vefâ anî'n-Nezr, c. II, s. 213; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 353.

³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyân Ulûmi'd-Dîn*, Terc. Ahmed Serdaroglu, Bedir Yayınları, İstanbul 1973, c. II, s. 748.

⁴ Ankaravî, a.g.e., yk.5/b ve devamı.

⁵ El-Buhârî, a.g.e., Kitâbu't-Tevhîd, bâb: 52; Ebû Dâvud, *Sünen*, Vitir, 20'de rivâyet edilmiştir.

⁶ Celâleddin Abdurrahman Es-Suyûtî; *el-Câmiu's-Sağır fi Ebâdîsi'l-Beşîri'n-Nezr*, Mısır 1954. c. II, s. 125.

⁷ Es-Suyûtî, a.g.e., II/52.

⁸ Bu hadis, Sa'd İbn Ebî Vakkas'tan (*Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*, III/137) ve Ebû Dâvud, İbn Mâce Sünenlerinde rivâyet edilmiştir.

alesine verilen mizmarlardan bir mizmar¹ verilmiştir.” buyurmuştur.² Peygamberimiz bulunduğu meclislerde Kur’ân’ı Ebû Musa’ya okutur ve Kur’ân’ı ondan dinlemeyi severdi. Bir gün ona Kur’ân okuduktan sonra sesinin ve kıraatinin güzelliğinden dolayı böyle iltifatta bulunmuştur.

♣ “*‘Cenâb-ı Hak; güzel sesiyle açıktan ve teğanni ile Kur’ân okuyan bir Peygambere kulak verdiği gibi hiçbir şeye kulak vermemiştir.*”³ Bu hadislerde geçen “Ezine” kelimesi, kulak verdi fiili, mecâzî anlamda kullanılmıştır. Büyük bir istek ve arzu ile dinlemekten kinâyedir. Nağme ile okunan Kur’ân’ın Allah tarafından dinlenmesi demek, bu nevi kıratların dinlenmesini Allah Teâlâ’nın istemesi demektir.⁴

♣ “*Allah Teâlâ; güzel sesiyle cehren Kur’ân okuyan bir adam (ın tilâvetin) i, muğanniye bir câriyeye sahip bulunan bir kimsenin câriyesini (nin mûsikîsini) dinlemesinden daha fazla bir istekle dinler.*”⁵

♣ “*Şüphesiz ki, bu Kur’ân hüznüle nâzil oldu. Onu okuduğumuz zaman ağlayınız. Eğer ağlamazsanız ağlar görününüz. Onunla teğanni ediniz. Kur’ân’ı teğanni (nağme) ile okumayan bizden değildir.*”⁶

♣ Hz. Berâ diyor ki: Bir akşam Resûlullah (s.a.v.) i Tîn sûresini okurken dinlemiştim. Sesi (veya kıraatı) ondan daha güzel birini görmemiştim.⁷

♣ Peygamber Hz. Muhammed Ezan vakti gelince Bilal-i Hebeşî’ye hitâben: “*Ey Bilâl, bizi rahatlandır*” buyurmuştur.⁸ Bilâl Habeşî’nin sesinin çok gür ve güzel olduğu bilinmektedir. Bu sebeple Ezan vakti gelince Hz. Peygamber haydi bizi güzel sesinle namaza davet et de ferahlanalım diyerek Bilâl’i görev başına çağırırdı.

♣ Dâvud (a.s.)’ın methinde Nebî (s.a.v.): “*O halkı dine dâvet etmede ve Zebûr okumada güzel ses sahibi idi, öyle ki (çağurmaya ve Zebûr’u okumaya başladığı zaman) insanlar, cinler, vahşi hayvanlar ve kuşlar onu dinlemek için toplanırlardı.*” buyurmaktadır.⁹ Kaynağını bulamadığımız bu sözlerin bir çok klâsik eser içerisinde hadis olarak rivâyet edildiği görülmüştür. Bazıları tarafından bu haber, güzel sesin dinlenmesinin mübâh olduğuna dâir bir rivâyet olarak kabul edilmektedir.

♣ Hz. Aişe (r.a.) anlatıyor: “Ashâb-ı Resûl şiirler okuyorlardı, Resûlullah da onları tebessümle karşılıyordu. Sahabeden hiçbir kimseden, güzel ses ve ölçülü nağme

¹ Lügatte “düdük, zurna” gibi üflemeli sazlar anlamına gelmektedir. Kutsal kitap Zebur’un âyetlerine de Mezmûr adı verilmektedir.

² el-Buhârî, a.g.e., Fedâilü’l-Kur’ân: 31, c. VI, s. 112; el-Müslim, a.g.e., Salâtu’l-Musâfirîn: 235-236, c. I, s. 546.

³ Buhârî, Tevhîd, c. VIII, s. 214; Müslim, Salâti’l-Müsâfirîn ve Kasrihâ, c. I, s. 545; Ebû Dâvud, Salât, c. I, s. 339; Nesâî, İstiftâh, c. II, s. 140.

⁴ Uludağ, a.g.e., s. 108.

⁵ İbn Mâce, Fedâilü’l-Kur’ân, c. I, s. 425.

⁶ İbn Mâce, Fedâilü’l-Kur’ân, c. I, s. 425; Ebû Dâvud, Kitâbu’s-Salât, c. I, s. 339.

⁷ Buhârî, es-Sabîh, Kitâbu’t-Tevhîd, c. VIII, s. 214.

⁸ Ebû Dâvud, Es-Sünen, Edeb, Hadis: 4985-4986, c. IV, s. 296-297

⁹ Muhammed Tâhir b. Ali el-Hindî el-Fettenî, bu hadisin kaynaklarda bulunmadığını söylemektedir. Bkz. Tezkiiretu’l-Mevzûât, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, Beyrut 1399, s. 196

olması nedeniyle şiiri inkâr eden bir haber nakledilmemiş, bilakis zaman zaman develeri yürütmek, bazen de zevk için şiiri kullandıkları haber verilmiştir.”¹ Hz. Peygamber’in sağlığında yanında şiirler okuttuğuna hatta def ile şarkılar çaldığına dair bir çok sahîh haber mevcuttur.

❖ Resûlullah (s.a.v.)’den rivâyet edilmiştir ki: Bir gün Ashâb-ı Dirkile’ye uğradı ve onlara: “*Ey Erfede oğulları oynayın, eğlenin ki, Yahudiler ve Hristiyanlar bizim dinimizde ruhsat ve serbestlik olduğunu bilsinler*” buyurmuştur.² Peygamberimiz bir defasında Erfede Oğulları mahallesine uğramıştı. Bazıları bu esnada oynuyordu, Resulullah’ın gelişini görünce saygı için oyunu bıraktılar. Bunun üzerine Resûlullah’ın böyle söylediği rivâyet edilmiştir. Ankaravî, mûsikîye karşı olanlara cevap olarak yazmış olduğu risâlede: “Mevlevîlerin deverânı da bu cins bir şeydir. Bu iş dinimizde bir ruhsattır. Ruhsat olan konuda nasıl bir insan kâfirlikle suçlanabilir” demektedir.³

❖ Hz. Peygamber zamanında, Onun da hazır bulunduğu kervan ve yolcu topluluklarında develeri yürütmek için türküler söylenirdi.

Hz. Enes’ten rivâyet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v.)’in güzel sesli bir deve sürücüsü (el-hâdî) vardı. Resûlullah ona: “*Ey Enceşe, develeri yavaş sür ve cam (gibi nazîk olan kadın)ları sakın kırma.*” buyurdu.⁴

Nebî (s.a.v.) hanımlarının yanına gelmişti. Kadınların bindikleri develer Enceşe denilen bir sürücü tarafından sevk edilmekteydi. Sesin ve nağmelerin tesiriyle develerin hanımları rahatsız edecek kadar hızlandıklarını gören Hz. Peygamber: “*Aman Enceşe, cam gibi nazîk olan kadınları ağır sevk et*” buyurdu.

Bu rivâyetler, ıssız çöllerde günlerce yolculuk yapılırken hem yolcuları eğlendirmek, hem de develerin hızlı yürümelerini sağlamak için türkü söyleyen kimselerin, kervanlarda görevlendirilmekte olduğuna işaret etmektedir.

❖ Seleme b. el-Ekva’ anlatıyor: Hayber fethi münâsebetiyle Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte yola çıkmıştık. İçimizden biri, şâir bir zat olan Âmir b. El-Ekvâ’a; bize biraz nağme ile şiir okumaz mısın? diye ricâda bulundu. Bunun üzerine Âmir nağme ile şiir okumaya ve develeri sürmeye başladı. Âmir:

“Ey Allah’ım sen olmasaydın biz hidâyete ermezdik,

Sadaka vermez, namaz kılmazdık,” beyti ile başlayan şiiri nağme ile okumaya koyuldu. Hz. Peygamber bu sesi işitince bu sürücü kimdir? diye sordu. Âmir diye cevap verilince, “*Allah onu rahmetine kavuştursun,*” diye dua buyurdu. Sahabeden biri, Yâ Resûlallah! Şüphesiz ki bu duan kabul olacak. Fakat ne olurdu biraz geç dua etseydin de onun (mûsikîsinden veya arkadaşlığından) faydalansaydık, dedi. Bir müddet sonra savaş başlayınca, Âmir bir Yahudiyi öldürmek için ona kılıcıyla hücum etti, fakat kaza eseri olarak kılıç kendine döndü ve kendi kılıcı ile şehit oldu.

¹ Tirmizî, Edeb: 70, Hadîs: 2850, c. V, s. 140, Tirmizî bu hadis için “Sahîh ve Hasen” demektedir; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Sefer: 93, c. I, s. 175; Nesâî, *Sehv*: 99, c. III, s. 80- 81.

² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 116, 223.

³ Ankaravî, e.g.e., yk. 7/a.

⁴ Enceşe hadisi en sağlam kaynaklar tarafından rivâyet edilmiştir. Bkz. Buhârî, *es-Sabîh*, Kitâbu’l-Edeb, c. IV, s. 108. Müslim, *es-Sabîh*, Kitâbu’l-Fedâil, Bâb: Rahmetü’n-Nebî l’n-Nisâ ve Emtü’s-Sevvâk Matâyâ’hünne bi’r-Rîfk bi’hinne, c. IV, s. 1811. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.1, s. 35, 84; c. III, s. 107, 117, 176, 187, 202, 206, 227, 254, 285, 286; c. 6, s. 376.

Sahabeler Âmir'in ameli ve ibadeti boşa gitti demeye başladılar. Kardeşi Seleme buna çok üzüldü. Resûlullah Âmir'in kardeşi Seleme'ye neye üzüldüğünü sordu. O da, sahabeler böyle böyle diyorlar, onun için üzgünüm deyince, Hz. Peygamber: “*Yalan söylüyorlar, Âmir şerefli bir mücâhit ve şanlı bir gâzi olarak şehit oldu.*” buyurdu.¹

♣ Hz. Muhammed (s.a.v.)'den rivâyet olunmuştur. Hz. Peygamber bir gün cennetten ve orada bulunan nimetlerden bahsediyordu. Topluluğun arkasında birisi: Yâ Resûlallah cennette semâ' (mûsikî dinlemek) var mıdır diye sordu. Hz. Peygamber: “Evet ey Ârâbî cennette bir nehir vardır, onun etrafında bekâr huriler vardır ki bunlar yaratıkların benzerini duymadıkları çok güzel seslerle nağmeler söylerler ve bu da cennet nimetlerinin en üstünüdür.” buyurmuştur.² Bu hadîsin şayet doğru olması hâlinde, mûsikînin cennetin en üstün nimeti olduğunu göz önünde tutarak yorum yapanlar olmuştur. Ankaravî, semâ'ı inkâr edenlere. Madem ki semâ' cennet ehlinin en üstün nimetidir, nasıl böyle bir nimet inkâr edilebilir³ demektedir.

♣ Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivâyet olunmuştur ki, o şöyle diyor: Biz Resûlullah (s.a.v.)'in yanında idik, birden Cebrâil (a.s.) geldi ve O'na: Ey Allah'ın Resûlü, ümmetinin fakirleri, zenginlerden yarım gün önce cennete girecektir ki bu da dünya senesiyle beş yüz yıl eder. Resûlullah (s.a.v.) sevindi ve : “Aranızda şiiir söyleyecek yok mu?” buyurdu. Bir bedevî: “Vardır Ya Resûlallah dedi, “o halde söyle “ buyurunca bedevî başladı ve:

“Gerçekten hevâ yılanı ciğerimi soktu,
Onu iyileştirecek ve tedâvi edecek bir doktor yoktur,
Tedâvimimi ancak bir sevgili yapabilir ki ona aşıkım,
Kurtuluşum da panzehirim de ondadır.”

meâlindeki beytini okudu. Bu beyitteki “Habîb= sevgili” ismini Hz. Peygamber duyunca –ashâb da onunla beraber olmak üzere- tevâcüd'e (oyynamaya) başladılar, hatta tevâcüd sebebiyle ridâları, mübârek omuzlarından yere düştü. Tevâcüd hali sona erip (oradakilerin) her biri köşesine çekilince, Muâviye b. Ebî Süfyân: Yâ Resûlallah! Ne kadar da güzel oynarsınız deyince, Resûlullah: “Sus! Sus! Yâ Muâviye. Sevgili anıldığı zaman titremeyen kişi kerîm (yüce ve değerli) kişi değildir.” buyurdu. Sonra ridâsını dörtyüz parçaya ayırdı ve (teberrüken) oradakilere dağıttı.⁴

Ankaravî, *Hüccetu's-Semâ'* adlı eserinde: “Hadisciler bu hadîsin sıhhatı konusunda konuşmuşlar ve biz, zamanımızdaki bazı kişilerin semâ'ına, vecdine ve toplanmasına benzeyen ve Resûlullah'tan nakledilen bundan başka bir haber bulamadık. Bu hadis, zamanımız sûfilerinin semâ'ları ve vecde gelip hurka paralamaları hakkında ne güzel

¹ Hadis kaynağı için Bkz. Buhârî, Kitâbu'l-Megâzi; Müslim, Cihâd, III, 1427; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 47, 48, 50.

² Hadîs Süleyman b. Ata' tarihiyle Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet edilmiştir, râvi zincirindeki Süleyman, Münkeru'l-Hadis olduğundan, hadis zayıf görülmektedir. Bkz. Câdullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmizî't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvili fi Vucûbi't-Tenzîl*, Beyrut, Tarihsiz, c. III, s. 471, dipnot: 1.

³ Ankaravî, a.g.e., bk. 21/a

⁴ Fettenî bu hadîsin ve devamının âhâd ve mevzû olduğunu söylemektedir. Bkz. Muhammed Tâhir b. Ali el-Hindî el-Fettenî; *Tezkiretu'l-Mevzûât*, Dâru İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1399. s. 197.

bir delildir demişlerdir.” diye söylemektedir.¹

♣ Hadis olarak nakledilen bir metinde: “Allah Teâlâ sesi güzel olmayan hiçbir peygamber göndermemiştir.” denilmiştir.²

H. Aişe’den rivâyet edilmiştir: Hz. Aişe bir defasında (yanında büyüttüğü akraba) bir kadını Ensar’dan bir adamla evlendirmişti. (Düğünden dönen Hz. Aişe’ye) Nebi (s.a.v.) sordu: “Ya Aişe! Şüphesiz ki Ensar (kadınları mûsikî ve eğlenceyi severler.”³ Yani hadisin anlamı, “...kadınları eğlendirecek bir muğanniye yok mu idi, bir muğanniye’nin türkü veya şarkı söylemesi Ensar’ın çok hoşuna gider” demektir. İmam Ahmed bu hadisi şöyle rivâyet etmektedir: “Hz. Aişe Ensar’dan akrabası olan genç bir kızı (câriye) evlendirmişti. Resûlullah ona sordu: Kızı kocasına götürdünüz mü? Kızı kocasına teslim edecek ve zifafa atacak kadınlar gönderdiniz mi? Hz. Aişe, evet diye cevap verdi. Resûlullah: Keşke bir de muğanniye gönderseydiniz de:

“Eteynâküm, eteynâküm,

Fe-hayyunâ nuhayyîküm.” “Size geldik, size geldik, Bizi selamlayınız, sizi selâmlayalım” türküsünü söyleseydi. Çünkü Ensar, gazel (kadın tasvir eden şiirlerin nağme ile okunması) sever buyurdu⁴.

♣ Nebi (s.a.v.) gizli yapılan ve def çalınarak: *Siz'e geldik siz'e geldik, biz'i selâmlayınız, sizi selâmlayalım* türküsü söylenmeyen nikâhlardan hiç hoşlanmazlardı.⁵

♣ “Helâl (nikâh) ile haram (ilişki) arasındaki fark, (helâl olanda) türkü söylenmesi ve def çalınmasıdır.”⁶ Yani, zina ile helâl ilişki arasındaki fark, helâl olan cinsel ilişkinin nikâh akdine dayanması, zina’da ise akdin olmamasıdır. Hadisteki def vs. evlenme akdinin önemli bir unsuru olan “şahitliğe” vurgu yapmaktadır.

İmam Ahmed bu hadisi kitabında şöyle bir hâdiseden sonra kaydetmektedir: Ebû Belc, Muhammed b. Hatib’e “Ben iki defa evlendim, fakat hiç birinde de düğünümde def çalınmadı” demişti. İbn Hatib: çok fena, hiç iyi etmemişsin, dedikten sonra “Resûlullah’ın helâl nikâh ile haram arasındaki fark def çalmaktan ibarettir” dediğini işittim, demiştir.⁷ Bu hadise göre Resûlullah’ın, insanları fuhuştan korumak ve zinâyı engellemek için, evlilik gibi önemli bir müessesenin herkes tarafından duyulacak şekilde ilân edilmesini öneriyor, bunun da def çalınarak, türküler söylenerek yapılmasını istiyor.⁸

♣ “Nikâhı def çalarak ilân ediniz.”⁹ Bu hadiste de yine nikâhın gizli değil, açık

¹ Ankaravî, a.g.e., bk. 10/b.

² Tirmizî, *Şemâil-i Şerif*, Terc. Hüsameddin en-Nakşibendî, s. 324. Fetteñî bu hadisin zayıf olduğunu söylemektedir. Bkz. *Tezkiretu'l-Mevzûât*, s. 196.

³ Buhârî, İdeyn: 3, c. II, s. 3; İbn Mâce, Nikâh: 21, Hadis: 1898, c. I, s. 612.

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut, 1969, c. I, s. 391; c. 6, s. 360.

⁵ Abdullah b. Ahmed tarafından *El-Müsned* de rivâyet edilmiştir.

⁶ İmam Ahmed, *Müsned*, c. 4, s. 259.

⁷ Ahmed, *Müsned*, c. 4, s. 259.

⁸ Uludağ, a.g.e., s. 71.

⁹ İbn Mâce, *Sünen*, Kitâbu'n-Nikâh, Bâb: Mâ Cae fi İ'lâni'n-Nikâh, c. I, s. 611.; Tirmizî, *Sünen*, Kitâbu'n-Nikâh, Bâb: Mâ Cae fi İ'lâni'n-Nikâh.

olarak yapılmasına vurgu vardır. Ayrıca bu ve buna benzer daha bir çok hadis, Hz. Peygamber zamanında, o zamanın kültür ve sosyal çevresine uygun bir mûsikî ve müzisyen gurubunun mevcut olduğunu göstermektedir.

♣ Hz. Aişe (r.a.)’den rivâyet edilmiştir. Resûlullah (s.a.v.): “*Nikâbı ilân ediniz, onu mescitlerde kayınız ve onda def çalınız.*”¹ buyurmuştur.

♣ Abdurrezzak rivâyet etmektedir ki, Hz. Ömer bir (nağmeli) ses veya def işittiği zaman “bu nedir?” diye sorardı, kendisine “dügün veya sünnettir” denilince susardı.² Burada Hz. Ömer’in susması demek, halkın bu davranışına yasak değil, sessiz bir onaylama ve tasvip olarak algılanmaktadır.³

♣ Şurayh’tan rivâyet edilmiştir ki o bir def sesi işitti ve: “*Şüphesiz ki melekler içinde def bulunan eve girmezler*”⁴ demiştir. Bu sözü İbn Ebî Şeybe hasen bir isnatla rivâyet etmiştir, fakat söz Peygamberimiz (s.a.v.)’in sözü değil, tabii’nin kendi görüşüdür.

♣ İbrahim en-Nahâî dedi ki, Abdullah İbn Mesud, ellerinde def bulunan câriyelerin, dar yollarda önünü keser ve deflerini parçalardı. Bu olayı İbn Ebî Şeybe sahîh bir senetle rivâyet etmiştir. Fakat bu tatbikat, Hz. Peygamber’in uygulama ve emirlerine ters bir icraattır.

♣ Kadın’ın biri Resûlullah (s.a.v.)’e gelmişti. Resûlullah Hz. Aişe’ye: Bunu tanıyor musun? diye sormuş, o da hayır, yâ Resûlallah diye cevap vermişti. Bunun üzerine Resûlullah, bu falanın müğanniye (kayne= şarkıcı) sidir, sana şarkı söylemesini arzu eder misin? demiş, o da evet, demişti. Resûlullah, öyleyse ona bir tabak ver, demiş, bunun üzerine kadın şarkı söylemeye başlamıştı. Onun şarkısını dinleyen Hz. Peygamber, “*Bunun burnunun deliklerine şeytan üflemiş.*”⁵ diyerek kadının okuyuşuna takdirlerini açıklamış oluyordular.

♣ Muavviz b. Afra’nın kızı Er-Rübeyyi (Halid b. Zekvân’a) anlatıyor: Zifafa girdiğim gecenin sabahı Resûlullah yanıma geldi, ve Şimdi senin oturduğun gibi yatağıma oturdu. Bu sırada kızlar Bedir savaşında ölen babalarımız hakkında söylenen hamâsî şiirleri def çalarak söylemeye başladılar. Bu sırada kızlardan birisi:

“İçimizde yarın ne olacağını bilen bir Nebî vardır.” dedi. Bunun üzerine Resûlullah ona: “*Bunu bırak da evvelce söylediğin gibi söyle.*” buyurdu.⁶ Resûlullah’ın, kızları “İçimizde yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var” sözlerini def ile çalarak okumaktan menetmesinin nedeni, “*Yarın ne olacağımı Allah’tan başka hiçbir kimse bilemez*”⁷ şeklindeki âyete ve İslâmî akîdeye aykırı olduğu ve Resûlullah’ın gaybı bildiği

¹ Bu hadisi Tirmizî, İbn Hibbân ve diğerleri “Hasen” isnatla rivâyet etmişlerdir.

² Bkz. Abdurrezzak b. Hümmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, Tahkîk: Hubeyp b. Er-Rahmân el-A’zamî, 2. Baskı, Beyrut 1403, c. XI, s. 5. Abdurrezzak Bu hadisi zayıf bir senetle rivâyet etmiştir.

³ el-Kanadî, a.g.e., s. 61, 221 numaralı dipnot.

⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Tahkîk: Kemal Yusuf el-Hût, Riyat 1409, c. V, s. 316.

⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 449.

⁶ Buhârî, Nikâh, Bâb: Darbu’d-Def fi’n-Nikâh ve’l-Velîme, c. VI, s. 360; Ebû Dâvud, *Sünen*, Kitâbu’l-Edeb, Bab: Fi’n-Nehyi ani’l-Ginâ, c. 2, s. 578; İbn Mâce, *Sünen*, Kitâbu’n-Nikâh, Bâb: 21; İmam Ahmed, *Müsned*, c. 4, s. 259, c. 6, s. 360.

⁷ Lukmân: 31/34

mânâsını taşıdığı içindir.¹

♣ Âmir b. Sa'd diyor ki: Bir düğün münasebetiyle Kur b. Ka'b ve Ebû Mesud el-Ensârî'nin yanına gitmiştim. Bu iki sahabenin yanlarında türkü söyleyen muğanniye kızların bulunduğunu gördüm. Dedim ki: Siz Resûlullah'ın sahabelerisiniz, aynı zamanda Bedir savaşında bulunma faziletine ve şerefine de sahipsiniz. Buna rağmen huzurunuzda böyle işler nasıl yapılıyor? Dediler ki: İstersen buyur, otur ve bizimle birlikte sen de dinle, istersen geç-git, fakat şunu bil ki: düğünde mûsikî (lehv) dinlemek için bize ruhsat verilmiştir.²

Yukarıda geçen ve bunlar gibi daha nice hadisler, Peygamberimiz'in düğünlerde eğlence ve mûsikî karşısında aldığı tavrı ortaya koyduğu halde, mûsikîye karşı olanlar bunların hepsine zoraki bir itiraz noktası bulmaya çalışmışlardır. Şimdi de mûsikîye karşı olanların kaynak olarak dayandıkları hadisleri ele alalım.

Mûsikînin Aleyhinde Olanların Dayandıkları Hadisler

♣ "Ebû Âmir veya Ebû Mâlik el-Es'ari, Nebi (s.a.v.)'in şöyle dediğini işittim demiştir: "Ümmetimin içinde zîna yapmayı, ipekli giymeyi, içki içmeyi ve mûsikî dinlemeyi helâl sayan kimseler türeyecektir. Bunlardan bazıları dağların kenarlarına mesirelik yerlere (yış-u nûş etmek için) çekileceklerdir. Çobanları sahip oldukları sürüleri (mezelik yapmak için) akşam yanlarına getirecek, sabah tekrar gütmeye götürecek. İhtiyaç içinde bulunan bir kimse (yardım istemek için) yanlarına gelecek (zîna, içki ve mûsikî ile sermest olan) bu sefih ve hissiz insanlar ona bugün git, yarın gelirsin diyeceklerdir. Şüphesiz ki, işte bundan dolayı Allah Teâlâ onların başına daha sabah olamadan bir belâ verecek ve (eteklerinde eğlendikleri) dağı başlarına yıkacaktır. Bu musibetten arta kalanlar ise ta kıyamet gününe kadar maymun ve domuz suretinde oldukları halde kalacaklardır"³.

Bu konuda rivâyet edilen hadislerin en sağlam ve en kuvvetlisi Buhârî'nin bu hadisidir. Bu meâlde daha başka hadis varsa da bunlar garib, münker ve mevzû hadisler olarak bilinmektedir. Böyle hadislere dayanarak birisine bidatçı, dalâletçi veya kâfir demek mümkün değildir. Ayrıca Buhârî'nin bu hadisinin senedi de tenkit edilmiştir. Senette ismi geçen Ebû Âmir isimli râvinin kim olduğu bilinmemektedir. Buhârî bu hadisi senetli olarak rivâyet etmemiştir. Buhârî'nin bu hadisine itiraz edenlerin başında, Endülüs'ün tanınmış âlimlerinden İbn Hazm gelmektedir. Buhârî tarafından rivâyet edilen bu hadis, Emevîlerle Abbâsîler zamanında yaygın olan bir işret çeşidini tasvir ettiği ileri sürülmektedir. İbn Hazm: "Mûsikîyi yasaklayan hadislerin hepsi çürüktür, bu hususta sahib olan hiçbir şey yoktur"⁴ demektedir. Bu konuda rivâyet edilen hadislerin hepsinin zayıf olduğu hususunda İbnü'l-Arabî, el-İhkâm'da; İbnü'n Nahvî, el-Umâ'da, Gazâlî ve İbn Tâhîr İbn Hazm'a muvafakat etmişlerdir.⁵

¹ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, Bursa 1976, s. 69.

² Nesâî, *Sünen*, Kıtâbu'n-Nikâh, bâb: el-Lehv ve'l-Ğinâ inde'l-Ğurs.

³ el-Buhârî, a.g.e., Kıtâbu'l-Eş'ibe fi men Yestahillüne'l-Hamre, c. VI, s. 243.

⁴ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *Risâletun fi'l-Ğinâ'i'l-Mülbi e Mubâbun buve em Mabzârün*, Şehit Ali Paşa Kütüphanesi, No: 2704, bk. 233/b; *Resâil-u İbn Hazm el-Endulusî*, Tahkîk: Dr. İhsan Abbas, 2. Baskı 1987, 1. cüz, s. 434.

⁵ Uludağ, a.g.e., s. 141-142.

♣ Nâfi'den rivâyet edilen bir haberde o şöyle diyor: *İbn Ömer'le bir yolda gidiyorduk, bir çobanın kavalını işitince, parmaklarını kulağına tıkadı sonra yolundan döndü, durmadan bana, ey Nâfi, kavalı işitiyor musun diyordu, ben artık işitmiyorum deyince, parmaklarını kulağından çıkardı ve ben Resûlullah (s.a.v.)'in böyle yaparak men ettiğini gördüm dedi.* Ebû Dâvud bu hadisin münker olduğunu söylemektedir.¹

Ankaravî'ye göre bu hadis, semâ'nın haramlığına, delâlet etmez. Çünkü İbn Ömer sadece kendisi parmaklarıyla kulaklarını tıkamış ve bunu Nafi'e emretmemiş ve onun dinlemesine karşı çıkmamıştır. Şayet İbn Ömer'e göre mûsikî dinlemek haram olsaydı Nâfi'e de kulaklarını böyle kapamasını emrederdi. İbn Ömer'in böyle yapmasının sebebi, içinde bulunduğu zikir ve fikir halini, o anda kavalı dinlemekten daha üstün görmüş ve onun terkinin daha üstün kabul etmiş olabilir ki, birçok hallerde ve bazı vakitlerde biz de semâ'ı terk etmeyi daha iyi görürüz² demektedir.

♣ İbn Mesud'un kavlinde: "*Suyun baklayı (veya yeşil otu) bitirdiği gibi, gînâ da nifakı kalpte öylece bitirir.*" denilmiştir.³ Nevevî bu hadisin sahih olmadığını söylemektedir.⁴ Bu hadisin senedi sahih değildir, İbn Mesud'a ait mevkûf bir hadis olduğu bildirilmektedir. Bu hadisi İbnü'l-Kayserânî başka bir tarikle Ebû Hureyre'ye isnad etse de, hadis senedinde bulunan Abdurrahman b. Abdillâh el-Amrî hakkında menfi yönde konuşanlar olmuştur. Meselâ Ahmed b. Hanbel: "...onun naklettiği hadis bir şeye benzemez, onun hadisleri hatalarla doludur ve o yalancının biridir" şeklinde söylemektedir.⁵

Ankaravî'ye göre bu hadis, insanlara kendini arz etmek isteyen, insanların mahabbetini kazanmak ve onların kendi teğannisine rağbet etmelerini isteyen şarkıcılar hakkındadır. Bu hadisle mûsikî dinlemek haram olmaz. Bu durum güzel elbise giymek, ata binmek ve diğer zînet çeşitlerinde ekin ekmek, toprağı sürmek ve hayvancılık yapmak gibidir ki riyâ ve nifâk bitirmez. Ancak bunlarla öğünmek riyâ ve nifâk'ı meydana getirir.⁶ Kaldı ki, hadis diye nakledilen bu haber, ilgili sahâbenin kendi görüşüdür.

♣ Hadis diye nakledilen bir metinde: "*Melâbî (eğlençe, çalgı vs.)'yi dinlemek fâsıklık, ondan zevk almak da küfürdür.*"⁷ Böyle zayıf bir haberle mûsikî dinleyenin veya ondan zevk almanın küfür olacağını söylemek mümkün değildir.

Ankaravî bu hadisin de semâ'nın haram olması için delil olamayacağını söyleyerek, semâ'dan maksat sadece eğlenmekse bize göre (Mevlevîlere) de onu dinlemek fâsıklık ve ondan zevk almak küfürdür⁸ demektedir. Aslında Ankaravî'nin de müzik hakkındaki bu görüşü tenkid edilebilir. Gün boyunca helâl rızık kazanma peşinde

¹ Bkz. Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî; *Sünen-i Ebî Dâvud*, El-Edeb: 52, Hadis: 4924, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut Tarihsiz, c. IV, s. 281-282.

² Ankaravî, a.g.e., yk. 24/a.

³ Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut 1985, c. XV, s. 218- 219- 221, Hadis no: 40658, 40659, 40670.

⁴ Bkz. Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdîrahman es- Sahâvî, *Makâsîdu'l-Hesene*, Mısır 1956, s. 296.

⁵ İbn Hazm, a.g.e., s. 422.

⁶ Ankaravî, a.g.e., yk. 23/a.

⁷ Fetnenî, bu hadisin zayıf olduğunu söylemektedir. Bkz. *Tezkiretu'l-Mevzîât*, s. 196.

⁸ Ankaravî, a.g.e., yk. 23/a.

olan bir müslümanın, istirahat saatinde müzik dinlemesinin ve böylece ferahlık duymasının fâsıklık veya küfürle ne alâkası var doğrusu bunu izah etmek gerçekten çok zordur. Böyle zayıf haberlerle “haram” gibi önemli bir fetvâ vermek mümkün değildir.

♣ Ebû Ümâme'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: “*Sesini teğannî ile yükselten kişiye Allah iki şeytan gönderir, onlar teğannî edenin omuzlarına oturur ve topuklarıyla susuncaya kadar onun göğsüne vururlar.*” buyurmuştur.¹

Ankaravî'ye göre bu hadis, hayvânî aşk ve şeytanın amacı olan ve şehevî arzularla kalbi harekete geçiren bazı müzik çeşitleri hakkındadır. Ama bizim kardeşlerimizin (Mevlevîlerin) yapmış oldukları şey, Resûlullah (s.a.v.)'in câriye ve Habeşliler kıssasında câiz gördüğü gibi, şeytanın muradına zıt olan semâ'dır. Bu konuda cevâz, semâ'nın mübâh oluşuna delildir² demektedir.

♣ Bir hadis-i şerifte: “*Her eğlence haramdır fakat kişinin yayıyla ok atması ve ailesiyle oynaması bundan müstesnâdır.*”³ buyrulmuştur. Bu hadisle mûsikî dinlemek haram olmaz. Çünkü semâ', İmam Şafî, İmam Gazâlî, âlimlerin çoğuna ve Mevlevîlere göre lehv değildir.⁴

♣ Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber: “*Allah'a itaatten alıkoyan her eğlence bâtıldır.*”⁵ buyurmuştur. Müzik eğer ibadete engel olursa elbette ki bâtil olur. İbadete ve çalışmaya engel olmayan müzik niçin bâtil olsun ki. Mûsikînin kullanım amacı çok önemlidir. Ankaravî bu hadis hakkındaki yorumunda: “*Semâ' bizi nasıl Allah'tan uzaklaştırır ki, bilâkis Allah ile meşgul kılmaktadır. Özellikle semâ' rûhânîdir, kişinin ailesiyle oynaması nefsanîdir. Nefsanî olan eğlence mübâh olur da, rûhânî olan eğlence nasıl mübâh olmaz ki*”⁶ demektedir.

♣ Hz. Aişe (r.a.)'nın rivâyet ettiği bir hadiste Peygamber (s.a.v.): “*Şüphesiz ki Allah Teâlâ şarkı söyleyen câriyenin satılmasını, parasını ve onun eğitimini meslek haline getirmeyi haram kılmıştır.*”⁷ Burada kastedilen şarkıcı câriyeler, içki meclislerinde fâsıklar için şarkı söyleyen câriyelerdir. Bundan semâ'nın haram olduğu hükmü çıkarılamaz.⁸ Bu hadîsi İbn Hazm reddetmiştir. Çünkü râvi zincirinde bulunan Saîd b. Ebî Rezîn'in kardeşinden nakletmesini kabul etmemiştir. Ayrıca onun bu görüşünü Zehebî (*Mîzân:*

¹ Hadis diye nakledilen bu haberlerin kaynağı yoktur. Fetteni bu haberi zayıf olarak kitabında nakletmektedir. Bkz. *Tezkiretu'l-Mevzûât*, s. 197.

² Ankaravî, a.g.e., bk. 22/b.

³ Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdîrahmân b. El-Fadl ed-Dârimî, *es-Sünen*, Cihâd: 14, c. II, s. 204-205; Et-Tirmizî, *es-Sünen*, el-Fedâilu'l-Cihâd: 11, c. IV, s. 174; İbn Mâce, *es-Sünen*, Cihâd: 19, Hadîs: 2811, c.II, s. 940.

⁴ Ankaravî, a.g.e., bk. 23/a.

⁵ el-Buhârî, a.g.e., İsti'zân: 52, c. VII, s. 144.

⁶ Ankaravî, a.g.e., bk. 23/a.

⁷ et-Tirmizî, a.g.e., Büyü: 51, c. III, s. 579; Tefsîri Sûre: 32, c. V, s. 345-346. Ebû İsa bu hadis “garîb” tir demiştir; İbn Mâce, a.g.e., Ticârât: 11, c. II, s. 733.

⁸ Ankaravî, a.g.e., bk. 22/a.

2: 136) ve İbn Hacer (*Lisân: 3 :29*) desteklemiştir.¹

Aynı meâlde başka bir hadis Ebû Ümame'den merfûan nakledilmektedir. Râvîler arasındaki İsmail b. Ayyâş'ı İbn Hazm zayıf olarak tenkit etmektedir.²

❖ Hz. Ali (r.a.)'den rivâyet olunmuştur ki o şöyle demiştir: “Resûlullah beni, şarkıcı kadınların ve cenâzelerde ağlayanların (Nâiha) alımından satımından ve onların ticaretinden nehyetti ve (bana) onların kazancının haram olduğunu söyledi.” Hadis senedindeki el-Hâris b. Nebhân hakkında İbn Hazm, onun hadisi alınmaz demektir.³

❖ Hadis olarak nakledilen bir haberde Resûlullah'ın: “*Şarkıcı kadına bakmak haram, onun söylemesi haram ve parası da haramdır.*” buyurduğu haber verilmektedir. Hadisi Yezid b. Abdilmelik en-Nevfilî rivâyet etmiştir ki, İbn Hazm bu şahsın metrûkü'l-hadîs (hadis rivâyeti kabul edilmeyen kişi) olduğunu ve onun kötü şeyler rivâyet ettiğini söylemektedir.⁴

❖ Hadis olarak nakledilen bir haberde: “*Bağırıp çağırانların ve teğannî edenlerin evveli şeytandır.*”⁵

Ankaravî bu hadîs hakkında görüşünü belirtirken: “Bu problem değil, çünkü bu hadîsten, Dâvud (a.s.)'ın çağırısı ve günâhkârların kusurları sebebiyle Allah'a yalvarıp yakarışları istisnâ edildiği gibi, câriyelerin Hz. Muhammed'in Medîne'ye gelişinde söyledikleri nağmeler ve yine onun evinde iki câriyenin bayram günü teğannî ettikleri gibi, mendûb ve mübâh olan duyguları tahrik etmek amacıyla söylenen nağmeler de bundan istisnâ edilmiştir⁶ demektir.

❖ Hadîs olarak nakledilen İbn Ömer'in bir sözünde: “*Dikketli olun ey Ümmet-i Muhammed! Allah sizî, içinde muğannî (şarkıcı) bulunan günâhkâr bir kavmi dinleyenlerden kılmamı!*”⁷

Ankaravî, İbn Ömer'in bu sözünün, mûsikî olması cihetinden haramlık ifade etmediğini söyleyerek, onların günâhkâr olmaları, semâ'larında şehvetlerinin galip gelmesinden, Allah'a kavuşma veya Kâbe'yi ziyaret edebilme özleminden kaynaklanmayıp, mücerret olarak eğlenme⁸ amacından ortaya çıktığı için, hallerine

¹ İbn Hazm, *Risâletun fi Ğinâi'l-Mülebbî e Mubâhun buve em Mahzârın*, Resâilu İbn Hazm el-Endulusî, Tahkik: Dr. İhsan Abbas, 2. Baskı, Beyrut 1987, s. 421.

² İbn Hazm, a.g.e., s. 423.

³ İbn Hazm, a.g.e., s. 427.

⁴ İbn Hazm, a.g.e., s. 427.

⁵ Irâkî bu hadis için, onu aslen Câbir hadisi olarak bulamadım. Sâhibu'l-Firdevs onu Ali b. Ebî Tâlib hadisi olarak zikretmiştir demektir. Bkz. Zeynu'd-Dîn Ebî'l-Fadl Abdîrahîm b. El-Huseyn el-İrâkî, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfârî fi Tabri'i mâ fi'l-İhyâi Mine'l-Abbâr*, (İhyâu Ulûmî'd-Dîn) Arapça baskı, c. II, s. 285.

⁶ Ankaravî, a.g.e., yk. 22/a.

⁷ İbn Ömer'in bu sözü veya buna benzer bir hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

⁸ Aslında sırf eğlenmek ve dinlenmek amacıyla yapılan mûsikî niçin haram olsun ki? Ankaravî'nin bu konuda *Hüccetü's-Semâ'* adlı risâlesinde bazı tutarsız açıklamaları vardır. İnsanın daha iyi ibadet yapabilmesi, işine zevkle gidebilmesi için iyi dinlenmiş olması gerekir. Meseleye bu açıdan baktığımız zaman, haram olan bir eylemi yapmadıkça, mücerret olarak eğlenmenin haram olarak nitelendirilmesi

izâfetle bunların semâ'ları da münker ve yasaklanmış olur¹ demektir.

♣ “*Kim bir ses sanatkârı câriyeyi dinlerse kulağına (kıyamet gününde) eritilmiş kurşun dökülür.*” İbn Hazm, bu hadisin felâketle dolu olduğunu, çünkü bu hadiste bir çok bilinmeyen kişi var olduğunu söylemektedir. Ayrıca hadisteki Ebû Naîm, İbn Kayserânî'nin kayıtlarında Ubeyd b. Muhammed olarak bilinmekte olduğunu, bu şahsın hadis rivâyetinde zayıf olduğunu ve İbnu'l-Mubârek'e de ulaşmadığını söyleyerek bu hadisi garîb bulmuştur.²

♣ Saffân b. Ümeyye'den rivâyet edilmiştir ki o: biz Resûlullah (s.a.v.)'in yanında oturuyorduk. Amr b. Kurre geldi ve: Ey Allah'ın Peygamberi, şüphesiz ki Allah benim kısmetsizliğimi takdir etti, rızkımı ancak defim ve avucum ile kazanıyorum, ifrata kaçmaksızın benim şarki söylememe müsaade et dedi. Resûlullah: “*Sana işin yoktur, bu işte hayır da yoktur, bu nimet de değildir.*” buyurdu. Bu hadis İbn Mâce'nin *Sünen*'inde geçmesine rağmen, râvi senedindeki Yahya b. El-Ala' güvenilir (sika) değildir fakat yine de bu hadisi kaynak olarak kullananlar vardır.³

♣ Hadis olarak rivâyet edilen bir haberde Resûlullah'ın şöyle buyurduğu nakledilmektedir: “*İki ahmak ve günâhkâr sestem menedildim. (Birincisi) musibet anındaki bağırıp çağırma, (diğeri de) oyun ve eğlence esnasındaki nağmeden ve şeytanın mizmarlarından.*” Bu hadisi Câbir rivâyet etmiştir. İbn Hibbân bu hadisi kabul etmemiş ve râvisi hakkında: Berbat bir hafızası vardı, çok evhamlı ve fâhiş hataları vardı, vehimler üzerine haberler nakleder ve zan üzere konuşur, dolayısıyla onun rivâyet ettiği hadisler terk edilmiştir demiştir.⁴ Aynı hadis az değişiklikle: “*İki mel'un sestem menedildim...*” şeklinde de rivâyet edilmektedir.

♣ Abdülmelik b. Hubeyb' e isnat edilen bir hadiste Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: “*Şarkıcının kulağı şeytanın elindedir, onu susuncaya kadar titretir.*” İbn Hazm, Abdülmelik b. Hubeyb'in bütün hadislerini “felâket” olarak nitelendirmiş ve kabul etmemiştir.⁵

♣ “*Nefsım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Allah o kimselerin başlarına taş yağdırmadan ve onları yerin dibine sokmadan kıyamet kopmayacaktır.*” Orada bulunan birisi: Anam babam sana fedâ olsun, bu ne zamandır Yâ Resûlallah diye sordu. Resûlullah: *Kadınların eğerlere bindiklerini, şarkıcıların çoğaldığını ve yalan yere şabitliğin yapıldığını gördüğün zamandır.*” buyurdu. Hadisi Süleyman el-Yemâmî Ebû Hüreyre'de nihayet bulan bir senette rivâyet etmiştir. Buhârî, El-Yemâmî'yi munkeru'l-hadîs olarak kabul etmiştir.⁶

♣ Ali b. Ebî Tâlib'den rivâyet edilmiştir. Resûlullah buyurdu ki: “*Ümmetimde on beş haslet olursa onlara belâ nâzil olur. (Orada bulunanlar) "Ya Resulullah, onlar nelerdir?"*

---

doğru değildir. Çünkü bunlar mübâh olan işlerdendir. Yemek yemek, su içmek, uyumak vs. gibi. Yeter ki bu işlerde aşırılığa gidilmemiş olsun.

¹ Ankaravî, a.g.e., yk. 23/b.

² İbn Hazm, a.g.e., s. 425.

³ İbn Hazm, a.g.e., s. 427.

⁴ İbn Hazm, a.g.e., s. 425-426.

⁵ İbn Hazm, a.g.e., s. 423, Hadis: 6

⁶ İbn Hazm, a.g.e., s. 426, Hadis: 1.

diye sorduklarında Resulü Allah şöyle buyurdu: “ İnsanlar serveti elden ele devrettiklerinde (müstabak olan kimselerden esirgediklerinde), emaneti ganimet bildiklerinde, zekâti zarar saydıklarında, erkek hanımına itaat edip annesine karşı geldiğinde, (arkadaşlarıyla iyi geçinip) babasına zulmettiğinde, câmide sesler yükseldiğinde, aşağılık kimseler toplumu yönettiğinde, kişiye şerrinden korkularak ikram edildiğinde, (erkek tarafından) ipek elbise giyildiğinde, şarkıcı kadın ve çalgı aletleri edinildiğinde, ümmetin sonradan gelenleri öncekileri lanetlediklerinde, bunları yaptıklarında üç belâyı beklemelidirler: kırmızı (sam) yelinin esmesini, insanların mesbedilmesi (hilkatlerinin değişmesini) ve toplumun çözülmesini.¹ Bu hadisin senedinde bulunan Ebu'l-Mürçâ el-Ceylânî, Ahmed b. Saîd, Muhammed b. Kesîr el-Humusî, Ferec b. Fudâle gibi bir çok kişinin kim oldukları bilinmediklerinden İbn Hazm bu hadisi reddetmiştir.² Kaldı ki bu hadis, kıyâmet vaktinin yakınlığına dair alâmetleri belirten bir hadis olarak bilinmektedir, mûsikîyi bir sanat olarak yasaklayan hadis değildir.

❖ Muaviye'den nakledilen bir hadiste, Resûlullah dokuz şeyden menetmiştir, ben de sizleri bunlardan menediyorum: “ Ölüünün arkasından dövünmek feryat etmek, şiir, kadının süslenerek çekiciliğini artırması, resim yapmak, vahşi hayvanların kürklerini giymek, mûsikî, (erkekler için) altın, ipek giymek ve demir yüzük takmak.”³ Bu hadiste kim olduğu bilinmeyen Keysân olduğu için İbn Hazm kabul etmemiştir. Ayrıca İbn Hazm, Muhammed b. Muhâcir zayıftır. Muhammed b. Muhâcir isminde altı kişi olduğu için bunlardan hangisidir belli değildir. İbn Hazm'ın bunlardan hangisini zayıf olarak nitelediği de belli değildir.⁴

❖ “Ümmetinden bazı insanlar içkiyi başka bir isim vererek içecekler, onların yanı başlarında çalgular çalınır ve şarkıcı kadınlar şarkı söyler, Allah onları yerin dibine geçirir.” Hadis Ahmed b. Hanbel'in Müsnef'inde ve biraz daha değişik şekilde İbn Mâce Sünen'inde geçmektedir. Hadisin râvi zincirinde Muaviye b. Salih olduğu için İbn Hazm onun hadisini zayıf olarak nitelemiş ve kabul etmemiştir. İbn Hazm, yine râviler arasında bulunan Mâlik b. Ebî Meryem kim olduğu bilinmiyor diyerek bu hadisi reddetmiştir.⁵

❖ “Ümmetinden bazı topluluklar yemek içmek ve lehv (çalgı) ile geceleyeceklerdir ki sonra maymunlar ve domuzlar olarak sabahlayacaklardır. Bunların, Allah'ın üzerlerine taş yağdırdığı ve yerin dibine soktuğu topluluklardan olmalarının sebebi, şarkıcı kadınlar tutmaları, içkileri içmeleri, def çalmaları ve ipek (elbise) giymeleridir...” Bu hadiste ismi zikredilmemiş kişi vardır ki o da hadisi kabul edilmeyen Ziyâd b. Ziyâd el-Cassâs'tır.⁶ İçkili sefâhat ve sefâlet âlemlerini tasvir eden bu hadis olmasa da bu tip toplantı ve âlemlerin yapılmasının dinen câiz olmadığı herkes tarafından bilinen şeylerdendir.

❖ “Azîz ve Celîl olan rabbim tanbur ve mizmar (düdüke)'yi reddetmemi bana emretti.” Aynı hadis başka yollarla da değişik şekilde nakledilmiştir: “...düdükleri ve davulları yıkmak, (başka bir rivâyette) düdükleri kırmak için gönderildim.” Bu hadisi İbrahim b. El-Yesa'

¹ Tirmizî, es-Sünen, Fiten: 38.

² İbn Hazm, a.g.e., s. 421.

³ Muhammed b. İsmâil b. İbrahim Ebû Abdillâh el-Buhârî, Târibu'l-Kebîr, Neşreden: Dâru'l-Fikr, Tahkik: Es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, cüz. 7, s. 234.

⁴ İbn Hazm, a.g.e., s. 422, Hadis: 3

⁵ İbn Hazm, a.g.e., s. 425, Hadis: 11.

⁶ İbn. Hazm, a.g.e., s. 426.

rivâyet etmiştir ki Buhârî onun münkeru'l-hadîs olduğunu söylemiştir.¹ Bu hadiste bir gariplik vardır ki, “*Ben ancak yüksek bir ahlâkı tamamlamak için gönderildim*” diyen bir peygamberi, mûsikî âletlerini kırmak için gönderilmiş gibi göstermek, O’nun yüce gagesini küçültmek ve ulvî vazifesini basitleştirmek olmaz mı? O, ne mûsikî âletlerini imâl etmek ve ne de kırmak için gönderilmemişti. Müzik âletlerini imal etmek ve kullanmak kadar, onları kırıp yok etmek de onun yüce görevinin dışında idi. Bu sebeple İslâm’a ve ahlâka aykırı olmadıkça mûsikî uygulamalarını mübâh görmüş, hatta bazen bu işi teşvik etmiştir. Buna karşılık bir kere olsun bir mûsikî âletini kırdığı veya kırdırdığı bilinmemektedir. “...*çalgı âletlerini kırmak için gönderildim...*” sözü, Hz. Peygamberin asıl gönderiliş amacı ile ilgili olan hadis veznine tatbik edilerek uydurulmuş saçma bir sözden başka bir şey değildir.²

♣ İbn Abbas’tan rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)’in: “*Şüphesiz ki Allah bana içkiyi, kumarı ve davulu haram kıldı.*”³ buyurduğu nakledilmektedir.

♣ “*Şüphesiz ki Allah Teâlâ ümmetime içkiyi, kumarı, mişrî’i (tabıldan yapılan içkiyi), davulu ve ud’u haram kılmıştır.*”⁴

♣ Gece teğannî yapan bir adamın sesini işiten Nebi (s.a.v.): “*Bu adamın kıldığı namazın hükmü yoktur.*” buyurdu.⁵

Mûsikînin aleyhinde rivâyet edilen daha birçok hadis vardır. Ancak bunlar gerçekten mûsikîyi bir sanat olarak yasaklayan hadisler değildir. Bu hadislerde mûsikînin yasaklanması hep arizî (geçici) nedenden dolayıdır yahut da hadis sahih değildir.

Sonuç

Mûsikî hakkında kaynak olarak ileri sürülen dokümanların teker teker ele alınmasından sonra bir sonuca ulaşmak için şunları söyleyebiliriz.

Kur’ân-ı Kerimde mûsikînin lehinde veya aleyhinde bir hüküm bulmamız mümkün değildir. Kur’ân âyetlerinden mûsikînin bir sanat olarak veya genel olarak haram olduğuna dair bir hüküm çıkarmamız imkânsızdır.

Hadislere gelince, mûsikînin lehinde ve aleyhinde olanlar hadislerden de kendilerine göre deliller ileri sürmüşlerdir. Şu var ki, mûsikînin mübâh olduğuna delil olarak gösterilen hadisler daha net, rivâyet bakımından daha sağlam, İslâm’ın genel prensiplerine ve dünya görüşüne daha uygun görülmektedir. Mûsikînin haram olduğuna delil olarak gösterilen hadislerin bir çoğu uydurma (mevzû), bir kısmı rivâyet edenin kendi yorumu, bir kısmı da o hadisle ilgili olayın tam anlaşılmadan mûsikî aleyhine delil olarak kullanıldığını göstermektedir.

¹ İbn Hazm, a.g.e., s. 426.

² Uludağ, a.g.e., s. 152.

³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 289 ve 350, c. 2, s. 158 ve 171-172.

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 165 ve 167.

⁵ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylu’l-Evtâr min Ehâdis-i Seyyidi’l-Ahyâr Şerhu Münteka’l-Abbâr, İdâretu’t-Tibâati’l-Müniriyye*, Beyrut, Tarihsiz, c. VIII, s. 179.

Araştırmalarımıza göre, aynı Kitaba ve Peygambere inanan Müslümanlar arasında, mûsikî konusundaki farklı uygulamalar bazı sebeplere dayanmaktadır:

- a) Âyetlere iniş sebepleri dışında anlamlar verilmesi, kişisel yorumlar yapılması.
- b) Mûsikînin mübâh olduğunu gösteren hadislerin iyi anlaşılabilmesi, mûsikîye karşı olanlar tarafından bu hadislerle değişik anlamlar verilmesi.
- c) Mûsikî konusunda, Hz. Peygamber'in uygulamasından çok, Sahabe sözü (kavlî sahabe) ve ichtihadına (mevkûf hadis'e) dayanılması.
- d) Mûsikînin cinsi, okuyanın durumu, meclisin hali, sözlerin (güftenin) niteliği, icra yeri ve zamanı gibi hususlarda Müslümanların farklı görüşlere sahip olmaları.
- e) Bazı tarikat öncülerinin mûsikîye ilgi duymaları ve müsâmaha göstermeleri hatta teşvik etmelerine rağmen, diğerlerinin aksine mûsikînin her çeşidini yasaklama yolunu tercih etmeleridir.

Mûsikînin kötüye kullanılmaya müsait bir konu olması sebebiyle, halkın bu sanatı kötüye kullanabileceği ihtimalini göz önünde bulunduran bazı fakihler, mûsikî sanatını en âdi meslekler içinde zikretmişler, bu sanatla uğraşanları fâsik olarak nitelendirmişler ve bunların şahitliklerinin kabul olmayacağını söylemişlerdir. Salt yasakçılık anlayışıyla mûsikî konusunu hukuk kitaplarında "Kitâbu'l-lehviyyât" "Boş ve lüzumsuz şeyler bölümünde) zikretmişlerdir. Böylece ihtimal dahilinde olan, gerçekte ilgisi olmayan bir takım endişelerin halka yansımalarına sebep olmuşlar, meselenin inceliği ve sebepleri açıklanmayarak yasaklama yolunu tercih etmişlerdir. Dolayısıyla, bu konu hakkında liyakatsiz kişilerin verdikleri bilgiler, toplum içinde değişik anlayışlara sebep olmuştur. İslâmî sahada söz sahibi olan kişilerin bu konuda çözüm araması yerine, perhizkâr bir yol takip etmeleri en kolay yol olarak görülmüştür. Böylece Müslümanlar arasında, mûsikî konusunda değişik uygulamalar ortaya çıkmıştır.¹

Peygamberimiz özellikle düğünlerde eğlenme, şen şakrak olma, sevinme, oynama ve gülme gibi konularda hususi bir ilgi gösterdiği halde, onun bu tutumunun sonradan, dindarlık hevesiyle bazıları tarafından ne hale getirildiği meydandadır. Bayramlarda, düğünlerde, neşeli günlerde ve eğlencelerde, insan olması hasebiyle içinde bulunduğu toplumun fitratına ters düşmeyen tavırlarıyla, insanlar için gerçekten eşsiz bir örnek olan yüce Peygamberimiz, tebliğ ettiği dinin prensiplerine aykırı olan davranışları da anında düzeltmesini bilen bir sorumluluk anlayışıyla hareket etmiştir. O, gerek insanî, gerek dini hareket ve tavırlarımızda nasıl olmamız gerektiği konusunda bizlere en güzel örnek olmuştur.

¹ Bkz. Bayram Akdoğan, "Bazı Âyet ve Hadisler Doğrultusunda, İslâm Açısından Mûsikî Sanatının Değerlendirilmesi", A.Ü.İ.F. Dergisi, c. XXXIX, s. 379-392.

KAYNAKÇA

Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, Tahkik: Habiburrahmân el-A'zamî, (I-XI), Beyrut 1403.

Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, pub. By Al-Maktab Al-İslaami, (6 vols.) Beirut 1398/1978.

Akdoğan, Bayram, *İsmâil-i Ankaravî'nin Hüccetu's-Semâ' Adlı Eserine Göre Mûsikî Anlayışı*, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Ankara 1991.

-----, "Hüccetu's-Semâ' Adlı Mûsikî Risâlesi ve Ankaravî İsmail b. Ahmed'in Mûsikî Anlayışı", A.Ü.İ.F. Dergisi, Ankara 1996, C. XXXV, s. 477-505.

-----, "Bazı Âyet ve Hadisler Doğrultusunda, İslâm Açısından Mûsikî Sanatının Değerlendirilmesi", A.Ü.İ.F. Dergisi, c. XXXIX, s. 379-392.

el-Amâdî, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l-Akeli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm (Tefsîr-u Ebi's-Suûd)*, Kahire, Tarihsiz.

Ankaravî, İsmâil b. Ahmed er-Rusûhî, *Hüccetu's-Semâ'*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa K. 255/2.

Aycan, İrfan, "İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XXXVIII. s. 155-193.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil b. İbrahim Ebû Abdillâh, *Târîhu'l-Kebîr*, Neşreden: Dâru'l-Fikr, Tahkik: Es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, cüz. 8.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. I-III, İstanbul 1972.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahmân b. El-Fadl, *es-Sünenü'd-Dârimî*, c. I- II, Beyrut, Tarihsiz.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, c. I- IV, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz.

el-Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali el-Hindî, *Tezkiye'tu'l-Mevzûât*, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1399.

el-Farukî, Luis Lamia, *İslâm'a Göre Müzik ve Müzisyenler*, Çev: Ü. Taha Yardım, Akabe Yayınları, İstanbul 1985.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Terc. Ahmed Serdaroglu, c. I- IV, Bedir Yayınları, İstanbul 1973.

İrâkî, Zeynuddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. Huseyn, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fi Tahrîci mâ fi'l-İhyâi mine'l-Abbâr*, c. I-V, Beyrut, Tarihsiz.

İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Tahkik: Kemal Yusuf el-Hût, (I-VII), Riyad 1409.

İbn Hazm el-Endülüsî, *Risâle fi'l-ginâi'l-mülebbî e mubâh huve em mahzûr?*, Cüz:1, Bahs: 3, Tahkik: Dr. İhsan Abbas, 2. Baskı, Beyrut 1987.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, c. I- II, M.F. Abdalbâki neşri, Beyrut 1975.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukarrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1388/1968, c. XV, s. 136.

İbn Nüceym, Zeynu'l-Abidin b. İbrahim, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Mısır 1322.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, (I-VIII), Beyrut, Tarihsiz.

el-Kanadî, Abu Bilal Mustafa, *The Islamic Ruling on Music and Singing in Light of The Quraan*, Saudi Arabia 1991.

Kâtib Çelebi, *Mîzânu'l-hak fi'hiyyâri'l-ehak*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, MEB, İstanbul 1972.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî, Haz. Heyet, TDV Yayınları

Köksal, M. Âsım, *İslâm Tarihi*, Şamil Yay., (I-XI), İstanbul, Tarihsiz.

Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, Dâru İhyâi'l-Kütüb'l-Arabiyye, I-II, Beyrut, Tarihsiz.

Müslim b. el-Haccâc, *Sabîhu Müslim*, c. I-V, Beyrut, Tarihsiz.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el- Horasânî, *es-Sünen*, (8 cüz), Beyrut, Tarihsiz.

Sahâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *el-Makâsиду'l-Hasene*, Mısır 1956.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, I-II, Mısır 1954.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylu'l-Evtâr min Ehâdis-i Seyyidi'l-Abyâr Şerhu Münteke'l-Abbâr*, İdâretu't-Tibâati'l- Müniriyye, (9 Cilt), Beyrut, Tarihsiz.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, c. I- V, Beyrut, Tarihsiz.

—————, *Şemâil-i Şerîf*, Terc. ve şerh: Hüsameddin en-Nakşibendî, İstanbul 1976.

Uludağ, Süleyman, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, 2. Baskı, Bursa 1992.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayınevi, c. I- IX, İstanbul, Tarihsiz.

ez-Zemahşerî, Câdullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmiği't-Tenzîl ve Ujûnu'l-Ekâvili fî Vucûhi't-Tenzîl*, c. I- IV, Beyrut, Tarihsiz.